

Innhold:

SKIPSBYGGING

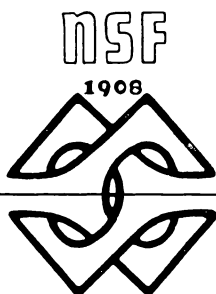
HØSTKONFERANSEN 1976

NOBELPRISEN I ØKONOMI

NYTT FRA NSF

DEBATT

SOSIALØKONOMEN

SOSIALØKONOMEN

Nr. 2. 1977 årgang 31

Redaksjon:

Tor Kobberstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard
Jan Fredrik Qvigstad

●

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Terje Furunes
Kristen Knudsen
Tore Vermund Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Odd Skuggen

●

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli og august

●

Sekretariat:

Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 100,—
pr. år. Enkeltnummer kr 11,—

INNHold

LEDER

Norsk skipsbygging 3

NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENINGS HØSTKONFERANSE 1976

ULF SAND:

Ønsker vi et privat næringsliv i Norge? 5

LEIF JOHANSEN:

Eierforhold og styringsmuligheter 10

JOACHIM A. HOLTER:

Næringslivets syn på rollefordelingen stat/næringsliv 17

RUDOLF LINDBOE:

Næringslivets syn på rollefordelingen stat/næringsliv 21

NOBELPRISEN I ØKONOMI 24

NYTT FRA NSF 27

DEBATT:

LEIF JOHANSEN:

Noen merknader til debatten om Norges handelspolitikk 28

PER SCHREINER:

Uteblir omstillingene mellom næringene? 31

ULF F. BERG:

Demokratisering av forretningsbankene 32

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/1 side 1 150,—
3/4 side 900,—
1/2 side 600,—
1/3 side 450,—
1/4 side 350,—

Farvetillegg: kr. 600,— pr. ekstra farve.

Tillegg for utfallende format: 10 %.

Bilagspriser oppgis på forespørsel.

Prisene er eksklusive klisjearbeid.

Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåned.

Klisjeraster: Omslag 40 linjer.
Innmat 48 linjer.

Omslag: 154 gr. kunsttrykk.

Innmat: 90 gr. Silverstar.

Trykt i boktrykk.

Reklametrykk A.s, Bergen

Institute of Development Management

(Institutt for lederutdanning og administrasjon), Mzumbe, Tanzania.

The Institute of Development Management (IDM) is an independent, autonomous body established to conduct training programmes for administrative personnel to the Government, local authorities and organizations. The institute has a capacity of approx. 1.100 students and is located at Mzumbe, Morogoro Region, 220 kms west of Dar es Salaam.

At the IDM the following vacancies are to be filled with applicants from Denmark, Finland, Sweden, Iceland and Norway.

1. Lecturers/Senior Lecturers in Auditing (2 posts)
2. Lecturer/Senior Lecturer in Cost and Management Accounting (One post)
3. Lecturers/Senior Lecturers in Financial Accounting (2 posts)
4. Lecturer/Senior Lecturer in Accountancy (One post)

For the posts 1-4

Main duties:

- Lectures and Tutorials at all stages for students in (a) 2 year Diploma programme and (b) Professional Accountancy programme leading to Certified Accountants (Tanzania) qualifications.
- Lectures and Tutorials for students of other Department at IDM.
- Lectures and Tutorials for students on Seminars and/or short term Courses.

5. Lecturer/Senior Lecturer in Project Management (One post)

Main duties:

- To lecture and conduct tutorials to both undergraduate and postgraduate diploma courses.
- To lecture and conduct in courses of post experience programme.

6. Lecturer/Senior Lecturer in Statistics and Quantitative Methods (One post)

Main duties:

- Lectures on Quantitative Methods in 3 year diploma courses and the one year postgraduate courses.
- Lectures on Quantitative Methods in the post experience programme, consisting of seminars and short term courses.

7. Lecturers/Senior Lecturers in Financial Management (2 posts)

Main duties:

- Lectures on Financial Management in the one year postgraduate programme.
- Lectures on financial topics in the post experience programme consisting of seminars and short term courses.
- Lectures on ordinary management and basic economic subjects and the undergraduate level courses.

8. Lecturer/Senior Lecturer in Agricultural and Co-operative Economics (One post)

Main duties:

- Lectures and tutorials in all stages for students in a 3 year diploma programme.
- Lectures on the same and related areas in the post experience training programme consisting of seminars and short term courses.

9. Lecturer/Senior Lecturer in Production Management (One post)

Main duties:

- Lectures on Production Management in the one year postgraduate programme.
- Lectures on Production Management topics in the post experience programme, consisting of seminars and short term courses.
- Lectures on ordinary management and basic economic subjects at the undergraduate level courses offered by the IDM.

10. Lecturers/Senior Lecturers in Personnel Management and Organizational Behaviour (2 posts)

Main duties:

- Lectures on Behavioural Science in the one year postgraduate programme.
- Lectures on behavioural topics in the post experience programme consisting of seminars and short term courses.
- Lectures on ordinary management and basic economic subjects at the undergraduate level courses offered by the IDM.

11. Lecturer/Senior Lecturer in Economics (One post)

Main duties:

- A) Lectures on Economics in the 1st and 2nd year of the 3 year Diploma programme in Accountancy, or courses in Public Administration and Rural Development.
- B) Lectures on Economics, topics in the post experience program consisting of seminars and short term courses.

QUALIFICATIONS

A Master's Degree from a recognised University/Higher Management Institution. In addition a minimum of 3 years post experience in related fields will be required.

Actual teaching experience will be an added advantage.

For all posts fluency in spoken and written English is essential.

Starting date: 1st July, 1977.

Applications must be post-dated not later than 10th of March 1977.

For job description, terms of appointment and application forms, please contact:

Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD),
Personellkontoret, Fridtjof Nansens vei 14,
Postboks 8142, Oslo-Dep., Oslo 1,
Telephone: (02) 46 18 00 ext. 144 or 191.

Norsk skipsbygging

Krisen for norsk skipsbyggings-industri rykker stadig nærmere. Allerede da internasjonal skipsfart gikk inn i lavkonjunkturen i 1974, kunne det forutses at problemene ville smitte over på skipsbygging. Bestillingene av nye skip har siden vært meget beskjedne, og verkstedene er nå i ferd med å tømme sin ordremasse. Uten en betydelig tilførsel av nye ordre vil sammenbruddet komme i løpet av sommeren og høsten, med permittering av kanskje 10 000 sysselsatte.

Regjeringen har satt i verk en rekke tiltak for å skaffe nye kontrakter. Forslag ble lagt fram for Stortinget og vedtatt ved salderingen av statsbudsjettet 1977. Statens egne bestillinger er forsert, blant annet av de planlagte kystvaktskipene. Videre skal bestillinger til andre innenlandske formål framskyndes ved tilskudds- og finansieringsordninger. Disse tiltakene vil gi en viss utsettelse for enkelte norske verksteder, men ingen vesentlig del av behovet for nye kontrakter kan sikres fra kystfart, fiske eller andre innenlandske bestillinger. Samtidig er kontraheringene til utenriks sjøfart minimale, både fordi ny tonnasje ikke ønskes og fordi verksteder i Asia tilbyr inntil 40 pst. lavere priser.

Stortinget har nylig vedtatt en støtteordning for eksport av kapitalvarer til utviklingsland, særlig med sikte på kredittsalg. Denne må ventes utnyttet til eksport av skip. Imidlertid blir dette en meget kostbar støtteform. Innen OECD er inngått en avtale om å begrense eksportkreditter for skip, hvor det

er unntak for leveringer til utviklingsland når transaksjonen er utviklingsbistand etter DAC's kriterier. Dette forutsetter et gaveelement på minst 25 pst. Norsk levering vil måtte skje med så stor subsidiering, både av hensyn til OECD-avtalen og for å være konkurransedyktig. I tillegg vil det være en betydelig risiko for tap på kredittene til kjøpere i utviklingsland.

Produksjonsverdien av skip levert fra norske skipsbyggerier er vel 4 milliarder kroner årlig. Hvis denne virksomheten skal opprettholdes ved subsidiert eksportsalg, kan dette kreve 1 milliard kroner årlig. Dette svarer til 30 000 kroner pr. årsverk i gjennomsnitt for næringen. Det må da antas at de svake verkstedene vil trenge langt høyere subsidiering, trolig vesentlig mer enn deres utbetalte lønninger.

Støttetiltak for norsk skipsbygging kan ses som nødvendige for å hindre et ukontrollert sammenbrudd i næringen. Vi kan måtte kjøpe tid for omstillinger, selv om dette blir dyrt. Berettigelsen av slike tiltak er at de kombineres med mer langsiktige løsninger.

Regjeringen oppnevnte sommeren 1976 et skipsbyggingsutvalg til å vurdere de aktuelle problemene, særlig med vekt på å finne langsiktige løsninger. Ved årsskiftet ga utvalget sin første innstilling.

Utvalget har foreslått to særlig viktige tiltak. Det ene er en garantiordning for nye innenlandske kontrakter. Garantiene vil sikre en toppfinansiering, som skipsfinansieringsinstituttene ikke gir uten

garanti i dagenes marked. Staten påtar seg derved risikoen for at skipene vil tjene nok i løpet av sin levetid til å avdra en gjeld på 80 pst. av byggekostnad.

Det andre og mest interessante forslaget er at det opprettes et strukturfond på 300 mill. kroner. Fondet skal gi støtte ved omlegging av skipsverftene til annen virksomhet enn nybygging av skip. I forhold til behovene for omlegging er fondet åpenbart helt utilstrekkelig. Vi vil anta at eksisterende kapitalutstyr for en stor del må avskrives i de bedrifter som legger om produksjonen, og det er da neppe urimelig å regne investeringsbehovet til 100 000 kroner pr. arbeidsplass. Det vil være vanskelig å skaffe annen finansiering enn offentlig støtte. Hvis f.eks. en tredjedel av kapasiteten i skipsbygging skal omstilles, kan dette kreve en milliard kroner i tilskudd. Men det må være bedre å bruke dette beløpet til varig omstilling for en tredjedel av næringen enn til å subsidiere næringens produksjon i ett år.

Utvalget har foreslått en meget vid ramme for støtte fra strukturfondet, slik at også effektivisering av tradisjonell skipsbygging og kortsiktige sysselsettingstiltak skal kunne gis tilskudd. Dette innebærer til å bruke midlene til subsidiering av byggekontrakter, i stedet for til omstillinger. Selv om slike kortsiktige løsninger kan vise seg nødvendige, vil det være uklokt og på lang sikt meget kostbart om ikke hovedvekten legges på de reelle omstillinger.

Utsiktene fremover er ikke lyse

for næringen. Med konkurranse fra verksteder i Asia ser det ikke ut til å være noen framtid for enkel skipsbygging i de høyt industrialiserte land. For Norge er konklusjonen enda klarere. Vår innpassing av oljeinntektene i lan-

dets økonomi må føre til at store deler av norsk tradisjonell skipsbygging aldri på ny vil bli konkurransedyktig. Konsekvensen er at vi enten må omstille til en teknisk mer krevende produksjon eller nedlegge virksomheten til fordel

for arbeidskraftbehovet i de tjenesteytende næringer. Dette bør vi innrette oss etter allerede nå. En langvarig subsidiering av norsk skipsbygging vil være både bortkastede budsjettmidler og forspilte økonomiske ressurser.

FYLKESMANNEN I ROGALAND

Siviløkonom — Siviløkonom Cand. Polit.

Ved fylkesmannsembete er ledig stilling for saksbehandler. Det stilles krav om høyere utdanning.

Den som tilsettes vil i hovedsak få til oppgave å bistå kommunene i fylket, i sær små og mellomstore kommuner med langtidsbudsjettering og ellers i økonomiske og administrative spørsmål i den grad en får anmodning om slik bistand av kommunene. Vedkommende vil ellers bli nyttet i forskjellige utrednings- og saksbehandleroppgaver ved fylkesmanns-embetet.

Stillingen søkes fortrinnsvis besatt med sosialøkonom, siviløkonom eller cand. polit. med økonomi i fagkretsen. Kommunalkandidat med relevant praksis vil også kunne komme i betraktning.

Det vil bli krevet praksis fra offentlig administrasjon, helst innenfor budsjettering, økonomisk planlegging.

Det vil bli lagt sterk vekt på personlige egenskaper og evnen til å samarbeide.

Det må påregnes endel reisevirksomhet i fylket.

Stillingen er normert som sekretær, men under forutsetning av tilfredsstillende kvalifikasjoner kan avlønning som konsulent i lønnsstrinn 18—21 påregnes. Stillingen søkes for øvrig oppnormert som konsulent.

Nærmere opplysninger ved fylkeskontorsjef Cappelen, tlf. (045) 27837.

Søknader innen 1. mars 1977 til

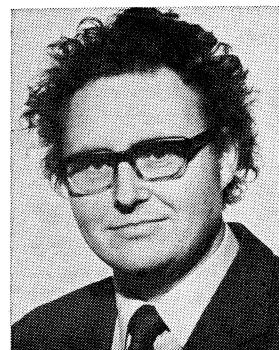
Fylkesmannen i Rogaland,

Postboks 59,

4001 STAVANGER.

Ønsker vi et privat næringsliv i Norge?

AV
STATSSEKRETÆR ULF SAND
FORBRUKER- OG ADMINISTRASJONSDEPARTEMENTET

Selv om vi i hovedsak har et privat næringsliv i Norge, med en formell privat eiendomsrett til produksjonsmidlene, er de rettigheter som er knyttet til eiendomsretten etterhvert blitt beskåret. For min del tror jeg at denne utviklingen vil fortsette i åra framover.

Uansett formelt eiersystem må myndighetene trekke opp klare rammer for bedriftenes disposisjoner. Bare en desentralisert beslutningsprosess innen disse rammer er forenlig med ønskene om et utvidet demokrati og et minimum av byråkrati.

For kredittinstitusjoner er en privat og eksklusiv rett til å treffe beslutninger for en liten gruppe ikke hensiktsmessig, verken ut fra synspunkter på det offentlige styringsmuligheter eller ut fra demokratiske ønskemål.

1. Innledning.

Det tema som er satt opp for Norske Sosialøkonomers Forenings høstkonferanse 1976 — «Ønsker vi et privat næringsliv i Norge» — er et tema som har innebygd mange problemstillinger. Jeg skal i denne korte innledningen trekke opp enkelte av disse.

Jeg har tolket som min oppgave å gi noen innledende merknader til emnet. De mer utførlige gjennomgåelsene av problemstillingene vil komme senere i dag. Såvidt jeg forstår av programmet, vil også de mer markerte synspunkter komme fram i rikelig monn senere på dagen.

2. Litt historie.

Siste gang vi her i landet hadde en oppblussing av debatten om privat og offentlig næringsliv på bredere grunnlag var da Arbeiderpartiet i 1954 nedsatte sin såkalte sosialiseringskomite. Etter dette har problemene ikke blitt diskutert med noen bredde før vi i de siste 3—4 årene har fått en oppblomstring av debatten i forbindelse med diskusjonen om forretningsbankenes og kredittinstitusjonenes plass i vårt folkestyre.

Men selve temaet — spørsmålet om eiendomsretten til produksjonsmidlene — har stått som en sentral problemstilling så lenge vi har hatt en teoretisk sosialistisk debatt.

Biografi — Ulf Sand.

Ulf Sand er født i 1938. Han ble cand.oecon. i 1963. Etter eksamen ble han ansatt i Finansdepartementets Planleggingsavdeling. Fra 1966 ble han ansatt i LO, senest som utredningsleder. Statssekretær i Forbruker- og administrasjonsdepartementet siden 1973.

Under den første sosialismen, som ble utviklet før industrialiseringen ble innført i stor målestokk, hadde sosialiseringstanken på mange måter et enkelt innhold: Arbeiderne skulle direkte overta eiendomsretten, ledelsen og ansvaret i sin egen bedrift. I dette lå det en enkel og sterk appell, som på mange måter ga kravet om sosialisering et enkelt følelsesmessig innhold.

Deretter satte marxismen etterhvert sitt preg på det teoretiske grunnsynet i arbeiderbevegelsen, ihvertfall i Europa. Dette førte til at sosialiseringsbegrepet fikk et nytt innhold, knyttet til den marxistiske analysen av kapitalismens utviklingstendenser og til spørsmålet om samfunnsmakten.

Med støtte i erfaringene fra kapitalismens gjennombruddstid mente marxistene at hele næringslivet etter hvert ville bli preget av masseproduksjon, konsentrert i et fåtall storbedrifter. Den tekniske og økonomiske utviklingen ville skape et fåtall mektige kapitalister, mens det store flertall av befolkningen ville synke ned i nød og fattigdom. Denne utviklingen ville være en nødvendig følge av den private eiendomsrett til produksjonsmidlene, som — ifølge den marxistiske teori — samtidig sikret borgerskapet den virkelige makt over samfunnet, mens flertallet av folket ville være avskåret fra virkelig frihet og innflytelse.

Konsekvensen av dette syn var at det arbeidende folk bare kunne vinne frihet ved at det tok fra borgerskapet dets eiendomsrett til produksjonsmidlene. Og samtidig kunne folket sikres trygghet bare ved at hele produksjonsapparatet ble overtatt av staten, som fellesskapets sentrale organ, slik at hele det økonomiske liv kunne ledes planmessig til hele folkets framgang.

Sosialiseringen — det vil i denne sammenheng si statens overtakelse av eiendomsretten til produksjonsmidlene — ble på denne måten i lang tid det sentrale mål i arbeiderbevegelsens kamp. En sosialisering ville gi folkeflertallet makten i samfunnet, og den ville sikre veien mot det klasseløse, sosialistiske samfunn.

3. Overflodssamfunn — blandingsøkonomi.

Nå har samfunnet utviklet seg meget siden den gang, og debatten om eiendomsretten til produksjonsmidlene og kapitalen også.

Dagens industrielle samfunn er annerledes enn det kapitalistiske samfunn vi hadde da de første sosialistiske teorier ble født. Den materielle velstandsutviklingen har i dagens industrisamfunn nådd lenger enn noen maktet å drømme om tidligere — den materielle nød er avløst av et velstands- og overflodssamfunn. Men likevel eksisterer det til dels store inntekts- og levekårsforskjeller, noe som er blitt godt avdekket i forbindelse med innstillingen fra den store levekårsundersøkelsen. Klasseforskjellene har endret karakter.

Samtidig har den alminnelige politiske demokratiseringsprosessen, sammen med fagbevegelsens framvekst, bidratt til å spre makt og innflytelse på en helt annen måte enn vi hadde tidligere. I tillegg til dette har selve bedriftsorganisasjonen gjennomgått forandringer — vi har bl. a. fått aksjeselskaper og vi har fått framvekster av de kooperative selskaper.

Et typisk trekk i bildet er at det offentliges innflytelse over samfunnsøkonomien er utvidet fra tidligere tider. Vi har fått statsbedrifter og statlige kredittinstitusjoner, og vi har utviklet virkemidler i økonomien generelt som gir større innflytelse til samfunnets organer. Vi har fått en samfunnsøkonomi som kjennetegnes med tre stikkord:

- Planøkonomi
- Blandingsøkonomi
- Større demokrati

I et slikt samfunn har vi ikke lenger utbytting av de store folkegrupper på den måten som vi tidligere hadde. At mange mener at utbyttingen i dagens samfunn tar andre og mer indirekte former, lar jeg ligge i denne sammenheng. Det vesentlige er at de store folkegrupper har, både materielt og med hensyn til innflytelse, en helt annen situasjon enn de tidligere hadde.

Dette betyr at spørsmålet om offentlig eller privat eiendomsrett til produksjonsmidlene må ses ut fra andre synsvinkler enn en gjorde tidligere.

Det er ut fra to synspunkter en nå må vurdere hvordan en ønsker eiendomsforholdene til produksjonsmidlene organisert:

1. Ut fra styringsmulighetene i samfunnsøkonomien.
2. Ut fra synspunkter på maktfordelingen i samfunnet.

4. Hva er et «privat næringsliv»?

For det første er det et spørsmål om den juridiske og formelle eiendomsretten til produksjonsmidlene og kapitalen. Personlige eide bedrifter og private aksjeselskaper vil uten videre komme inn under begrepet «et privat næringsliv». Halvstatlige aksjeselskaper er vanskeligere å plassere i denne sammenheng, men vanligvis vil en vel se hvor de dominerende aksjeposter er plassert før en putter selskapet i sin bås.

Uansett definisjon — ut fra formelle og juridiske betraktninger har vi en stor sektor i vår økonomi som må rubiseres under begreper «et privat næringsliv».

Mer interessant synes jeg for min del det hele blir når en definerer begrepet «et privat næringsliv» i forhold til de *rettigheter* som er knyttet til utøvelsen av virksomheten. Disposisjonsretten og inntektsretten er i denne sammenheng sentrale.

Med *disposisjonsrett* mener jeg retten til å ta beslutninger om investeringer, utvidelser, innskrenkninger og produktsammensetning.

Det har skjedd store endringer i disposisjonsretten i årenes løp. Jeg skal ikke gå i detalj her, men nevne hovedproblemstillingene: Vi har utviklingen i retningen av at de alminnelige samfunnsinteresser kommer inn i bildet i forbindelse med beslutningene gjennom bl. a. etableringslovgivningen, prisreguleringen og skattepolitikken. Vi har utviklingen i retning av at de ansattes medbestemmelsesrett på beslutninger av vesentlig betydning for bedriften og dens ansatte. Og vi har forskyvningen i beslutningsretten fra de formelle eiere til den daglige, administrative ledelse.

Privat næringsliv — i form av full privat og personlig disposisjonsrett til bedriftene for de som formelt eier kapitalen — har vi ikke lenger her i landet.

Med *inntektsrett* tenker jeg på eiernes rett til å ta ut inntekt av bedriften. Også dette er en rettighet som suksessivt er blitt beskåret. Framveksten av fagorganisasjonen og forhandlingsretten om lønns- og arbeidsvilkårene for de organiserte arbeidstakere har etterhvert gitt de ansatte medbestemmelsesrett også i disse spørsmålene. Gjennom beskatningsretten og prisreguleringer av forskjellig art er også den frie inntektsrett blitt beskåret.

Generelt må en si at selv om vi alt overveiende har et privat næringsliv i Norge, med en formell privat eiendomsrett til produksjonsmidlene, er de rettigheter som er knyttet til eiendomsretten etterhvert blitt beskåret. Eiernes innflytelse og rettigheter er blitt beskåret på bekostning av samfunnsinteressene og de ansattes medbestemmelsesrett.

For min del tror jeg at denne utviklingen vil fortsette i åra framover. De rettigheter som er knyttet til den private og formelle eiendomsrett vil fortsatt bli beskåret. Nye interesser og nye problemstillinger trenger seg på, og vil i åra framover stå fram som krav som pålegges bedriftene. La meg bare nevne de områder som med et stikkord kan kalles miljøproblemer — at det stilles krav fra samfunnets side både til det ytre og det indre miljø i bedriftene og til ressursutnyttelsen. Slike krav vil i seg selv

begrense de rettigheter som er knyttet til eiendomsretten. Medbestemmelsesretten for de ansatte vil i årene framover bli ytterligere utvidet, og vil også begrense eiernes makt og disposisjonsrett. Videre må vi regne med at i årene framover, vil bl. a. spørsmålet om variantbegrensning og nyttekriterier i produktutviklingen trenge seg fram. Også dette begrenser de rettigheter som er knyttet til den private eiendomsrett.

Når vi har en slik utvikling — og den mener jeg for min del er ønskelig og nødvendig både for å sikre en fortsatt materiell vekst og for å sikre en videre demokratisering i samfunnet — er det en blindgate bare å diskutere den formelle eiendomsrett til produksjonsmidlene. Det er like nødvendig å diskutere den formelle eiendomsrett til produksjonsmidlene. Det er like nødvendig å diskutere den reelle eiendomsrett til produksjonsmidlene, i form av disposisjonsrett og inntektsrett.

5. Styringsmulighetene.

Si noen ord om det offentlige styringsmuligheter.

La meg nå slå fast noe som for meg er grunnleggende og selvsagt: All næringsvirksomhet — all økonomisk virksomhet i samfunnet i det hele tatt — skal ha som sitt mål å sikre det materielle grunnlag for velstandsutviklingen og trygge sysselsettingen. Bedriftenes oppgave er videre å sikre tilstrekkelig tilbud av varer og tjenester av produkter som forbrukerne ønsker å skaffe seg.

Hvor godt vårt økonomiske system fungerer i denne sammenheng, avhenger av hvor godt det sikrer disse grunnleggende mål. I denne sammenheng blir spørsmålet om hvorvidt en ønsker et privat næringsliv eller ikke, et spørsmål om hvor godt en mener et slikt næringsliv bidrar til å sikre de grunnleggende mål, eller om andre eierformer sikrer de grunnleggende mål på en bedre måte.

Jeg tror for min del ikke at offentlig overtakelse av bedrifter i seg selv automatisk bidrar til en bedre offentlig styring av samfunnsøkonomien. En må i så fall sikre at de som skal treffe beslutningene på vegne av det offentlige, treffer beslutninger som ut fra samfunnsøkonomiske vurderinger er i tråd med retningslinjer som de politiske myndigheter trekker opp. Til dette trenges det spesielle organisatoriske løsninger, slik at de politiske myndigheters intensjoner danner rammen rundt beslutningene.

For min del har jeg liten tro på et offentlig sentralisert beslutningssystem — dette ville være å gå i den motsatte retning av å bringe avgjørelsene ut til dem som de angår. Jeg tror mer på at det offentlige gjennom rammebetingelser legger grunnlaget for en desentralisert beslutningsprosess ute i de enkelte bedrifter. Så får de enkelte organer i de enkelte bedriftene treffe beslutninger på grunnlag av dette, enten det dreier seg om administrasjon, styre eller bedriftsforsamling.

Men prinsipielt, ut fra styringsmulighetene, er det liten forskjell på dette systemet — med offentlig eide bedrifter som treffer selvstendige beslutninger — og et privat bedriftssystem med en desentralisert beslutningsprosess. Et selveid bedriftssystem, dvs.

at de ansatte selv eier og treffer beslutninger i bedriften, gir heller intet prinsipielt nytt m. h. t. styringsformene for det offentlige.

Den avgjørende forskjellen er først og fremst at de enkeltbeslutninger som bedriften treffer innen rammen av det system som myndighetene legger opp, kan tas på forskjellig grunnlag.

En privateid bedrift må forutsettes å ha spesielle målsettinger som ikke uten videre faller sammen med de samfunnsøkonomiske mål. Det kan være spørsmål om størst mulig privatøkonomisk fortjeneste, det kan være spørsmål om størst mulig markedsandel. I mange tilfelle kan disse målsettingene komme i konflikt med de generelle samfunnsøkonomiske målsettinger, men ikke alltid. Oppstår det konflikter, bør myndighetene endre de samfunnsøkonomiske rammebetingelsene, eller overta den direkte styringen av bedriftenes disposisjoner.

6. Makt og innflytelse.

Personer med makt og innflytelse på ett område, får gjerne makt og innflytelse også på andre områder. Særlig markert er dette på det økonomiske området. Makt og innflytelse på økonomiske beslutninger skaper også maktposisjoner på andre områder, særlig politisk makt.

Et typisk trekk ved vårt samfunn er den voldsomme teknologiske utviklingen. Denne utviklingen gir i seg selv de tekniske eksperter makt i kraft av deres spesialkunnskaper. Det danner seg gjerne en maktelite, som ikke bare baserer seg på økonomiske maktposisjoner, men også på teknologisk viten og kunnskap.

Utvidelse av den demokratisk beslutningsprosessen, slik at avgjørelsene i større grad tas av dem som berøres av avgjørelsene, er en sentral politisk arbeidsoppgave. For å løse de oppgaver som er knyttet til dette, er det viktig å bryte det bånd som eksisterer mellom eiendomsrett til produksjonsmidlene på den ene siden, og makt og innflytelse først og fremst på de økonomiske disposisjoner, dernest indirekte på andre områder, på den andre siden. Men jeg tror det vil være vanskeligere å bryte båndet mellom det å være teknologisk kyndig og det å ha makt.

Nå er det mange uavklarte spørsmål som er knyttet til begrepene «makt» og «maktutfoldelse». For å klargjøre disse begrepene, og for å finne ut hvordan de faktiske maktforhold i det norske samfunn er, ble det av den første Bratteli-regjeringen igangsatt et større utredningsarbeid på dette felt. Den såkalte Maktutredningen har et vidt mandat, der en både skal ta for seg en avklaring av selve maktbegrepet rent teoretisk, gi en oversikt over de viktigste former for makt i det norske samfunnet og foreta spesialundersøkelser om spesielle former for maktutfoldelse.

Et av de områder som Regjeringen la spesiell vekt på i mandatet, og som en ba om ble gjort til gjenstand for en spesialundersøkelse, var nettopp de økonomiske maktgrupperingene. Det heter i mandatet til Maktutredningen:

«Makt over økonomiske ressurser har betydning for maktfordelingen også på andre områder. Det vil derfor være av betydning å få kartlagt hvordan de økonomiske ressurser er fordelt, og hvordan denne disposisjonsretten påvirker maktfordelene på andre områder av samfunnslivet. I denne sammenheng må en bl. a. beskrive den makt som knytter seg til eiendomsrett til produksjonskapital og den makt som knytter seg til de private kredittinstitusjoner.»

Så vidt jeg har forstått, vil de forskjellige utredninger fra Maktutredningen foreligge mot slutten av 1977. Vi vil her kunne få et interessant bakgrunnsmateriale for å diskutere sammenhengen mellom eiendomsrett til produksjonsmidlene og den faktiske, reelle maktutøvelse i det norske samfunn.

For å bryte det bånd som eksisterer mellom den formelle eiendomsrett til produksjonsmidlene og den reelle maktutøvelse, er det flere veier å gå:

Overføring av produksjonsmidlene til felleseie, samfunnseie, er én måte å bryte dette båndet på. En annen måte er at en skiller sterkere mellom den formelle eiendomsretten og disposisjonsretten til produksjonskapitalen. En tredje måte å løse problemet på er at offentlige myndigheter, f. eks. kommunale organer, kommer inn i bedriftenes styrende organer, f. eks. i styre eller bedriftsforsamling.

Nå er det klart at samfunnsøvertakelse av bedrifter i seg selv reiser spørsmål om maktens fordeling. Det er ikke uten videre gitt at en bedrift fungerer mer demokratisk dersom den eies av de felles samfunnsorganene enn om den eies av private interesser. Det byråkratiske og administrative apparat innad i bedriften vil utvilsomt ha makt uansett hvordan eierforholdene for bedriften er. Videre er det en vesentlig innvending mot offentlig overtakelse av stadig flere områder at det vokser opp et nytt byråkrati som i seg selv utøver en betydelig maktutfoldelse.

Også dette problem ba en Maktutredningen å beskrive i en spesialutredning. Det heter i mandatet:

«Innenfor det administrative apparat i offentlig virksomhet ligger en betydelig makt. Det er derfor av interesse å få beskrive i hvilken grad de beslutninger som treffes er resultat av politisk styring...»

For min del tror jeg, uansett hvilke organisasjonsformer en velger i framtida, at myndighetene og det offentlige på vegne av fellesskapet vil få en større innflytelse over bedriftene. Jeg tror for min del at den maktutøvelse som vil finne sted gjennom en slik offentlig styring gir en mindre konsentrasjon av makt enn private maktsammenslutninger gir, enten disse opptrer i form av enkeltpersoner eller organisasjoner. Det vesentlige ved offentlig maktutøvelse er at den til stadighet står under folkevalgt kontroll, at opinionen til en hver tid vil følge den offentlige maktutøvelsen nøye, og at ingen enkeltpersoner i den offentlige maktutøvelsen vil få en dominerende plass på samme måten som en lett vil få i privat virksomhet.

7. Kredittsystemet.

Jeg har hittil snakket om eiendomsretten til produksjonsmidlene. I en annen stilling kommer eiendomsretten og disposisjonsretten til kredittinstitusjonene.

I vårt næringsliv — og i vår samfunnsøkonomi i det hele tatt — står kredittinstitusjonene i en særstilling. Den eller de som har herredømmet over kredittgivingen har også i realiteten herredømmet over viktige økonomiske beslutninger av vidtrekkende betydning. «Kommandohøydene i vårt økonomiske liv» er kredittinstitusjonene blitt kalt.

Utviklingen av statsbanksystemet er en erkjennelse av at det private kredittsystem alene ikke kan make viktige samfunnsøkonomiske og sosiale oppgaver. Å innføre spesielle statlige kredittinstitusjoner som har som oppgave å styre kredittgivingen til spesielt prioriterte oppgaver har vært en utviklingslinje i Norge i hele etterkrigstida. I denne linjen ligger det en klar erkjennelse av at styringsmulighetene for det offentlige gjennom de private kredittinstitusjonene alene er mangelfull.

Jeg sa tidligere at debatten om sosialiseringen av næringslivet på mange måter har vært en død debatt i Norge i etterkrigstida. Debatten om det offentlige herredømme over kredittinstitusjonene har imidlertid på en helt annen måte vært en levende debatt.

Jeg tror for min del at et privatdominert kredittsystem av den type vi har i dag er en anakronisme i et moderne planøkonomisk samfunn. Det er ut fra demokratiske idealer ikke akseptabelt at et lite fåtall av folk med maktposisjon skal treffe beslutninger av vidtrekkende samfunnsøkonomisk betydning bak lukkede dører, uten offentlig innsyn og reell kontroll.

Arbeiderpartiets program for inneværende stortingsperiode inneholder følgende programpost:

«De private forretningsbanker gjøres til samfunnsinstitusjoner i form av stiftelser. Stortinget bør utpeke et flertall av representantskapet, gi veiledende regler for representantskapets valg av styret og fastlegge generelle retningslinjer for styrets virksomhet. Stortinget bør fatte prinsippbeslutning om dette. På dette grunnlag gjennomføres en omfattende utredning, for å klarlegge den beste måten å gjennomføre endringene på. Det tas sikte på å ta de første praktiske skritt i fireårsperioden for å sette reformen ut i livet.»

Denne programposten har vært sentral i den offentlige debatt om disse spørsmålene i siste 3—4 åra, og Stortinget har — med Arbeiderpartiets og SV's stemmer — gitt sin prinsipptilslutning til et slikt mønster for et demokratisert system for forretningsbankene. I Stortingsvedtaket heter det:

«Stortinget ber Regjeringa fremje forslag til ei demokratisering av dei norske forretningsbankane. Demokratiseringa bør vere basert på at Stortinget og lokale folkevalde organ velgjer eit fleirtal av medlemene i representantskapa til forretningsbankane. Reformen bør også omfatte representasjon frå dei tilsette i bankane.»

Et eget utvalg — Cappelen-utvalget — utreder nå, med bakgrunn i prinsippbeslutningen i Stortinget, hvordan en slik demokratisering av forretningsbankene kan finne sted i praksis.

8. Konklusjoner og oppsummering.

La meg så oppsummere: Vi må ha klart for oss hva vi mener med «et privat næringsliv». Tenker vi på den formelle og juridiske eiendomsrett, eller tenker vi på den reelle disposisjonsrett over de beslutninger som fattes i næringslivet? Hvordan ser vi på retten til å ta ut inntekt av bedriften? Et privat næringslivs eksistensberettigelse i en planøkonomisk samfunnsøkonomi avhenger av to ting:

Kan et privat næringsliv sikre gode nok styringsmuligheter for det offentlige?

Kan et slikt næringsliv sikres en rimelig maktfordeling i samfunnet?

For produksjonsbedrifter tror jeg svarene på spørsmålene varierer etter omstendighetene og fra bedrift til bedrift. Uansett formelt eiersystem må myndighetene trekke opp klare rammer for bedriftenes disposisjoner. Bare en desentralisert beslutningsprosess innen denne rammen er forenlig med ønskene om et utvidet demokrati og et minimum av byråkrati.

For kredittinstitusjoner er jeg ikke i tvil om at en privat og eksklusiv rett til å treffe beslutninger for en liten gruppe ikke er hensiktsmessig, verken ut fra synspunkter på det offentliges styringsmuligheter eller ut fra demokratisk ønskemål.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1977 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltagelse i internasjonale forskningskonferanser.

Erling Petersen formann

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING,

Postboks 336, Sentrum, Oslo 1.

Telefon (02) 41 21 20, linje 149.

Søknadsfristen er 1. mai 1977.

Eierforhold og styringsmuligheter

AV
PROFESSOR LEIF JOHANSEN
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT
UNIVERSITETET I OSLO

Om en vil gruppere hovedretninger i politisk økonomi fra marxistisk økonomi på den ene side til ekstrem liberalistisk økonomi på den annen side, vil en antakelig måtte si at eiendomsforholdene tillegges stor betydning i begge disse ender av skalaen, mens det er i mellomliggende områder at eiendomsforholdene tillegges en mindre fundamental betydning og i stedet behandles på en pragmatisk måte, på liknende måte som bruk av diverse vanlige virkemidler i økonomisk politikk.

Den strid som oppstår hver gang spørsmålet om endring i eiendomsforholdene reises, er en indikasjon på at det sistnevnte syn tenderer til å undervurdere eiendomsforholdenes betydning.

Generelle utsagn om hvorvidt eiendomsforholdene er av stor betydning, blir lett nokså innholdsløse. En må derfor ta opp en rekke spørsmål av mer detaljert og nyansert art. På en rekke områder har det vært en større eller mindre parallellitet mellom utviklingslinjer i de faktiske forhold når det gjelder eiendomsrettens utstrekning og innhold, og teoretisk-økonomisk retninger i den senere tid. Det dreier seg om slike ting som forskjellige typer av eiendomsforhold, spesifikasjon av de forskjellige rettigheter som eiendom innebærer, velferdsteoriens «indirekte virkninger» i relasjon til spesifikasjonen av eiendomsrettigheter, og sider ved aksjeselskapsformen som en form for eie.

Et viktig spørsmål som er for lite behandlet i teorien for økonomisk politikk er spørsmålet om lønnsomhetsindikatorene under et system med privat eide bedrifter gir et for følsomt system med for sterke feedback-virkninger. Solvenshensyn og likviditetshensyn bidrar i praksis sterkt til å gi overfølsomme reaksjoner på forskjellige impulser som påvirker det økonomiske system.

Styrken av fordelingskonflikter er sterkt avhengig av eiendomsforholdene. Mulighetene for en rasjonell økonomisk styring fra helhetens synspunkt hemmes av tendensen til at alle økonomisk-politiske spørsmål blir gjort til slagmarken i fordelingskampen. Dette er et av de viktigste tilknytningspunktene mellom eiendomsforhold og styringsmuligheter.

Om en spør et utvalg av sosialøkonomer som har arbeidet med teoretiske spørsmål om hvilken rolle eiendomsretten som begrep og institusjon spiller i økonomisk teori, vil en antakelig få ganske forskjellige svar. Noen vil hevde at den står helt sentralt, mens andre vil hevde at den er av underordnet betydning og at det meste av den sentrale økonomiske teori er relativt uavhengig av spesifikasjonen av in-

stitusjonelle forhold, herunder eiendomsretten. Begge parter vil på en måte ha noe rett.

Det første synspunktet kan understøttes ved bare å henvise til sentrale deler av lærebøker og mer avanserte monografier i økonomisk teori (i «vår del av verden») som stort sett behandler økonomiske systemer hvor en har privat eie av produksjonsbedriftene, og hvor den private eier har rett til det økonomiske overskudd som skapes i bedriften. Av dette sluttet at bedriften vil bli ledet ut fra det motiv å gjøre overskuddet størst mulig. Dette utgangspunktet er avgjørende for de fleste av de teoretiske konklusjoner som trekkes om bedriftenes atferd.

Det andre synspunktet kan understøttes ved å henvise til den rolle generell likevektsteori har spilt i debatten om mulige modeller for hvordan en sosia-

Leif Johansen tok sosialøkonomisk embedseksamen 1954. Han har siden vært ansatt på Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo, fra 1965 som professor. Han tok doktorgraden 1960 på emnet «A Multi-Sectoral Study of Economic Growth». De viktigste arbeidsfeltene har vært økonomisk vekst, offentlig økonomikk og makroøkonomisk planlegging.

listisk økonomi kan innrettes. Jeg tenker her først og fremst på 1930-årenes teoretiske debatt. Her hadde det vært hevdet at priser og markedsmekanismer slik de framtrer i en økonomi med privat eie av bedriftene, virker som midler til å styre ressursanvendelsene i økonomien på en «optimal» måte. Siden markeder og priser var forbundet med privat eie — markedstransaksjoner og betaling i samsvar med visse priser var jo knyttet til overføring av eiendomsrett — ble det hevdet at disse effektive midler til styring av ressursanvendelsene ikke var tilgjengelige for en sosialistisk økonomi, og at en sosialistisk økonomi derfor enten ikke var funksjonsdyktig i det hele tatt, eller i alle fall ville funksjonere langt mindre effektivt enn en økonomi med privat eiendomsrett til produksjonsmidlene. Her gjorde imidlertid *Oskar Lange* (og også andre) det freidige kupp at de simpelthen overtok det meste av den generelle likevektsteorien for markedenes funksjonsmåte og gjorde dette til en teoretisk modell for hvordan en sosialistisk økonomi kunne funksjonere. Selv om eiendomsretten i juridisk forstand lå hos staten, kunne overføring av ting mellom administrative enheter, som bedriftene da ville være, gjennomføres i form som kjøp og salg, og ledelsen av de enkelte bedrifter kunne instrueres om å velge produksjonsmetoder, sammensetning av produksjonen etc. i samsvar med atferdsreglene for bedrifter i en konkurransesituasjon og med maksimering av overskuddet som formål. (Dette overskuddet skulle selvfølgelig i hovedsak være en del av samfunnets «felleskasse» og ikke ha de samme sosiale og fordelingsmessige funksjoner som i en privatkapitalistisk økonomi.) Det kunne til og med hevdes at en sosialistisk økonomi på denne måten kunne komme i bedre samsvar med den generelle likevektsmodellen for markedskonkurranse enn en faktisk privatkapitalistisk økonomi, bl.a. fordi staten kunne «hjelp markedene» med å finne fram til likevektspriser der hvor mekanismene ellers kunne være ustabile, og fordi en privatkapitalistisk økonomi i praksis ville avvike fra konkurransemodellen ved forskjellige former for monopolistisk atferd. På tilsvarende måte vil uten tvil mange økonomiske teoretikere som arbeider med likevektsmodeller, priser og ressursallokering i dag mene at deres teoretiske arbeider er vel så relevante for belysning av mulige desentraliserte styringsordninger i en sosialistisk økonomi som for beskrivelse av det som skjer i en privatkapitalistisk økonomi, selv om altså slike kategorier som priser, markeder og overskudd er sentrale begreper i framstillingen av teoriene.

Mest eksplisitt og direkte finner en selvfølgelig eiendomsrettens betydning behandlet i teori for, og komparative studier av økonomiske systemer. På den ene side har en marxistisk teori, som tillegger eiendomsforholdene avgjørende betydning. For å sitere en litt tilfeldig valgt, men særlig eksplisitt kilde, den polske forfatteren *H. Cholak*: «Den fundamentale forskjell mellom sosialisme og kapitalisme kan uttrykkes på følgende måte: Privat eie er det framherskende under kapitalismen, og samfunnsmessig eie av produksjonsmidlene er den rådende ordning under sosialismen. Alle de andre for-

skjeller (mellom de to systemer) har sitt grunnlag i dette faktum.» Om jeg nå skulle si «på den annen side», og dermed mene teoretiske retninger som står i den skarpeste kontrovers med marxistiske oppfatninger, måtte en si at også der tillegges eiendomsforholdene stor betydning. Om vi skal holde oss til slike skalaer, blir det heller på mellomområdene at man finner oppfatninger som ikke tillegger eiendomsretten så stor betydning. En moderne teoretisk orientert lærebok om økonomiske systemer (*E. Neuberger* og *W. Duffy*) framhever f.eks. at «eiendomsrett til produksjonsfaktorene er hverken nødvendig eller tilstrekkelig for å ha makt til å treffe beslutninger, og den blir det mindre og mindre etter hvert som tiden går. . . . Problemet er at eiendomsrett er et relativt begrep, og må defineres som en samling av rettigheter over et gitt objekt. Avhengig av lovbestemte, sedvanemessige, eller de facto maktforhold, kan eie gi eieren fullstendig frihet til å treffe beslutninger om bruk og andre disposisjoner, og til inntekten fra det eide objekt, og disse rettigheter kan være så omgitt av begrensende regler at det i realiteten gjør eiendomsretten meningsløs. Hvis *beslutningsretten* er nøkkelvariabelen i studiet av økonomiske systemer, da er det bedre å behandle denne direkte istedenfor å behandle den ved hjelp av en ufullkommen indikator på den, nemlig eierforholdet.»

En rekke velkjente forfattere har synspunkter som, fra andre utgangspunkter, kan sies å peke i samme retning, f.eks. *J.K. Galbraiths* behandling av «den nye industristaten» og *J. Tinbergens* teori om «det optimale økonomiske system» og om «konvergen» mellom økonomiske systemer.

Jeg ser, som allerede antydnet, noe riktig i begge disse synsmåtene, men mener likevel at det sist anførte synspunkt tenderer til å undervurdere eiendomsforholdenes betydning. En indikasjon på at eiendomsforholdene spiller en større rolle er det at spørsmål om forandringer i eiendomsforhold, mest typisk fra privat til offentlig eie eller den motsatte vei, nesten alltid vekker mye sterkere konflikter enn andre forandringer i lover og regelverk; og når slike andre endringer vekker stor strid, er det ofte under henvisning til at de går så langt at de berører selve eiendomsretten.

Når teorier for økonomiske systemer som konsentrerer oppmerksomheten om beslutningsrett og betingelser under hvilke beslutningene treffes, etter min mening tenderer til å undervurdere eiendomsrettens betydning i større sammenheng, er det bl.a. av følgende to grunner:

A. Eiendomsrett er ikke en veldefinert samling av klare rettigheter. De disposisjoner et eierforhold gir rett til, er *negativt* definert ved at det gir rett til å foreta alle de typer av disposisjoner med objektet som ikke er direkte forbudt ved lover og regler. En formalisert teori som studerer relativt enkle og klare beslutningssituasjoner, vil undervurdere betydningen av denne distinksjonen. I praksis er beslutningssituasjonene uoversiktlige, mangfoldige og skiftende, og betydningen av at de rettighetene som eierforholdet gir grunnlag for, er negativt definert,

blir da langt større enn hva de stiliserte teorier gir inntrykk av.

B. Eiendomsforholdene har på forskjellige direkte og indirekte måter betydning for samfunnsforholdene langt utover det som direkte kommer til syne som juridisk rett til å treffe visse disposisjoner angående materielle objekter. Det gjelder politisk struktur og maktforhold, hva slags normer og idealer som kommer til å dominere i samfunnet, hva slags problemer rettsvesenet kommer til å være opp tatt av, og mye mer. Det meste av dette vil imidlertid ligge utenfor rammen av mitt foredrag (men vil måtte gjennomtenkes av den som skal ta standpunkt til det spørsmål som står som tittel for denne konferansen, nemlig «ønsker vi et privat næringsliv i Norge?»).

*

Generelle utsagn om hvorvidt eierforhold er av stor betydning, blir lett nokså innholdsløse. Som allerede antydnet, kan det være noe riktig i ganske forskjellige utsagn av denne typen. Det er derfor nødvendig å gå mer detaljert og nyansert til verk. Særlig i teoretisk-økonomisk litteratur fra de siste 10 til 15 år finner en ganske mye av slik mer detaljert analyse av eiendomsforholdenes betydning. Dette kan en kanskje se som en utvikling på den teoretiske siden som er en parallell til utviklingslinjer i realitetenes verden, kanskje en parallell med noen forskyvninger slik at teorien på en del områder ligger etter, og på andre områder noe foran problemenes tilsynskomst som viktige problemer i den praktiske verden. Jeg vil gi noen eksempler på dette.

1. Den klassiske todelingen i eieformer har vært mellom privat eie og offentlig eie, det siste stort sett tenkt på som statseie, selv om mindre enheter som kommuner også har spilt en viss rolle i overveielene. I tillegg til dette kunne en kanskje føye til en tredje form, nemlig en noe mer visjonspregert form for felleseie hvor staten som et sentralt og sentraliserende apparat spiller en mindre rolle. Dette står selvfølgelig fremdeles som hovedtyper av eieformer, men i mange land har en sett *utvikling av eieformer som ikke så lett lar seg klassifisere på denne enkle måten*, og nye er kanskje i gjære. I handelssektoren har kooperativer spilt en betydelig rolle i en del land i lang tid; en ser enkelte steder en sterkere utbredelse av kooperativer også i forskjellige produksjonssektorer. For de eieformer som i prinsippet fremdeles er offentlig eie eller privat eie, skjer det endringer i rettighetene og innflytelsesfordelingen. En mer eller mindre utstrakt rett for de ansatte til å øve innflytelse i bedriftenes styringsorganer og rett for offentlige myndigheter til å utpeke representanter til styrende organer i privat eide bedrifter er eksempler på dette. I den teoretiske litteratur er det særlig forskjellige former for felles-eide foretak eller foretak styrt av de ansatte som er behandlet. Teoriene er gjerne assosiert med kollektivbruk, kibutzer eller arbeiderstyrte foretak av den jugoslaviske type, men teoriene har f.eks. også spilt en viss rolle i diskusjonen om mulige konsekvenser av Meidnerplanen i Sverige når en eventuelt kommer

så langt at den avgjørende makt i bedriftene gjennom de nye fonds skifter over fra gamle eiere til de ansatte (om altså det desentraliserte alternativ for utøvelsen av den nye innflytelse legges til grunn). I teorien for slike kollektiver eller foretak styrt av de ansatte regner en stort sett med at inntekten pr. ansatt blir den dominerende målvariabel i stedet for det tradisjonelle overskuddet. Dette har mange viktige teoretiske implikasjoner, bl.a. for hvordan foretakenes etterspørsel etter arbeidskraft reagerer på endringer i prisstruktur, skatter etc. Dermed blir styringsmulighetene for strukturutviklingen, arbeidsmarkedsforholdene osv. påvirket.

2. Når det gjelder *eiendomsforholdene i større industriforetak*, har *aksjeselskapsformen* eller liknende former vært dominerende i lang tid. Dette er selvfølgelig en form for privat eie, og i standardframstillinger av teorier for bedrifters atferd ser en ikke så mye av spor etter de særdrag som denne spesielle formen for privat eie måtte medføre jamført med det gammeldagse direkte personlige eie. På den beskrivende side har det i lang tid vært påpekt at det her har skjedd en utvikling med viktige konsekvenser for systemets funksjonsmåte; en kan tenke på A. Berle og G. Means, J.K. Galbraith og mange andre. Hovedtesen fra denne mer beskrivende litteratur har vært at den faktiske makt og ledelse i bedriftene er gått over til et skikt av profesjonelle administratorer og teknisk sakkynndige, mens eierne — aksjonærene — er blitt en mer passiv gruppe som bedriftens administrative og tekniske ledelse så å si holder i ro ved å la dem få velredigerte rapporter og regnskaper og et visst minimum av økonomisk utbytte. I de senere år har en fått flere tilfeller til en teoretisk, og altså ikke bare beskrivende analyse av disse forhold. En kan kanskje si at de nyere teorier på området vakler mellom to hovedsynspunkter.

På den ene side har en det syn at et slikt skifte av innflytelse har ført til at bedriftene ledes med sikte på å tilfredsstille andre slags mål enn det klassiske om å gjøre overskuddet størst mulig. De nyere mål, som reflekterer den administrative og tekniske ledelses behov og ambisjoner, skulle være et stort omfang og en stor vekst i bedriftens produksjon og omsetning (ut fra det forhold at bedriftens produksjonsomfang snarere enn overskuddet er den variabel som reflekterer ledelsens ambisjoner, og at vekst gir opprykksmuligheter innenfor bedriftens struktur), og en utvikling med sikte på å unngå store risikoer (fordi dette er av stor betydning for den administrative og tekniske ledelse, i motsetning til aksjonærer som gjerne har en spredning av sin formue på aksjer i forskjellige selskaper og bransjer); og disse mål tilstreber ledelsen under en bibetingelse om at overskuddet i forhold til kapitalen i bedriften ikke må synke under en viss grense, bl.a. av hensyn til den nevnte utbytteutdeling og kredittverdigheten. Et slikt atferdsmønster, bestemt av ledelsens ambisjoner og behov, vil på forskjellige måter lede til et annet reaksjonsmønster hos bedriftene enn det klassiske profittmaksimeringssynspunktet.

På den annen side har en teoretiske oppfatninger som tillegger de her anførte synspunkter mindre betydning, bl.a. ut fra den overveieelse at maksimering

av overskudd *på lengre sikt* er i harmoni med målet om rask vekst for bedriften, og videre at konkurransen i mange tilfelle tvinger en bedrift til å tilstrebe et maksimalt overskudd uansett hva ledelsen subjektivt måtte ha av eventuelle andre ambisjoner og ønsker, simpelthen fordi konkurransemekanismen virker slik at bare de bedrifter som tilstreber et maksimalt overskudd, greier å få et så stort overskudd at de vil overleve på lengre sikt.

Hvilke av disse synspunkter som vil ha størst gjennomslagskraft når det gjelder å forstå den faktiske atferd, vil uten tvil i høy grad avhenge av hva slags bransjer og land en ser på.

I tillegg til de momenter som allerede er anført, har en både på den beskrivende og på den teoretiske siden tatt opp spørsmål om den *ustabilitet* som eierforholdene viser i en del land. Når aksjer i et foretak er spredd på mange hender, og aksjonærene stort sett er ganske passive, vil en liten, men bevisst og organisert gruppe av aksjonærer kunne spille en ganske stor rolle når det gjelder å ta avgjørende beslutninger for bedriften — beslutninger som ikke så mye dreier seg om den daglige drift, men mer om slike avgjørende ting som sammenslutninger med andre selskaper, engasjement i nye prosjekter eller større utvidelser, osv. Men, når denne aktive gruppen har bare en liten del av den samlede aksjemasse, er mulighetene tilstede for alternative grupper til å kjøpe opp aksjer fra en del av den mer passive skare av aksjonærer, og etablere seg som en ny gruppe som tar makten fra den gamle aktive gruppen. Den kan også splitte den gamle ledergruppen. I flere land har ustabilitet av dette slag gjort seg sterkt gjeldende i enkelte bransjer, og dette kan gjøre at eierinnflytelsen over bedriftene ikke blir en solid og permanent faktor i en bedrifts liv, men snarere en uberegnelig og forstyrrende faktor som både bedriftens profesjonelle ledelse, dens ansatte og samfunnet forøvrig kan være interessert i å beskytte seg mot. I enkelte land, kanskje særlig England, har en på denne bakgrunn fått teoretiske og empiriske spesialstudier av betingelsene for og konsekvensene av «take-over-bids» og beslektede fenomener.

På det mer generelle plan er det en tendens i retning av integrerte teorier for produksjon, investeringer og finansieringsformer.

3. Klasisk økonomisk teori opererte med produksjonsfaktorene arbeidskraft, kapital og grunn. Kapitalen var her tenkt på enten som en samling av fysiske produksjonsgjenstander, eller mer pengemessig som beløp til å finansiere bruken av produksjonsfaktorene i produksjonsperioden. I alle tilfelle var produksjonsfaktorene noe veldefinert hvor eierforhold hadde en klar og grei mening. Både i det praktiske produksjonsliv og i økonomisk teori om produksjon har etter hvert forskning og utviklingsarbeid, teoretisk kunnskap og praktisk kunnskap ervervet gjennom erfaring, kommet til å innta mer sentrale plasser som forklaringsfaktorer for nivå og vekst i produksjonen. *Dette er produksjonsfaktorer som ikke så greitt lar seg identifisere og måle, og det er ofte ikke så greitt å assosiere et bestemt eierforhold med dem.* De blir i stor utstrekning til gjennom samfunnsmessige prosesser som ikke fin-

ner sted i enkeltbedrifter; de har den særegenhet at de ikke brukes opp eller slites ved bruk som andre produksjonsfaktorer, kanskje snarere tvert imot, og deres bruk bør derfor ikke begrenses på samme måten som bruk av andre produksjonsfaktorer; siden det ofte er vanskelig å definere klare eierforhold i slike sammenhenger, er det også av den grunn vanskelig å organisere vanlige markeds-messige transaksjoner for overføring av dem. De problemstillinger som her er antydnet, gir seg konkrete utslag i den mye større rolle som «know-how» spiller i forbindelse med kontrakter av forskjellige slag, i vekten på handel som bærer av teknologi i tillegg til de fysiske gjenstander som overføres, i særtrekk i arbeidsmarkedet for spesialister på forskjellige områder osv. En del problemstillinger her er utarbeidet teoretisk på interessante måter; det gjelder bl.a. problemer i tilknytning til patentrettigheter og spredning av ny teknologi. Fra et samfunnsmessig optimaliseringssynspunkt står en her overfor det dilemma at stimulering av framskaffelsen av kunnskapskapital og «know-how» krever at bæreren av dette får en godtgjørelse for det, og det skjer tradisjonelt, og kanskje lettest, ved at en forsøker å etablere forholdsvis klare eierforhold på dette området. På den annen side vil etableringen av slike eierforhold føre til en mindre utnyttelse enn hva som ville ha vært ønskelig når faktorene først er tilstede. Problemet er gammelt, men har vel fått økende betydning, og er i alle fall blitt gjenstand for økende interesse i den teoretisk-økonomiske litteratur.

4. *I de enkleste teoretiske modeller for en markedsøkonomi med privat eiendomsrett har alle gjenstander av økonomisk betydning en veldefinert eiendomstilknytning; de disposisjoner en eier foretar har konsekvenser for andre bare gjennom de markeds-messige transaksjoner som foregår, og disse transaksjonene har den greie form av overføring av eiendomsrett til gjenstander mot motytelse i form av betaling.* Det er under slike forhold at prisene har den velkjente evne til å styre de disposisjoner de enkelte beslutningstakere tar på en slik måte at samlingen av alle disposisjoner som treffes, tilsammen tilfredsstiller visse krav til optimalitet fra helhetens synspunkt. Et slikt bilde har selvfølgelig aldri vært en fullstendig dekkende teori for noen økonomi, men det har vært viktig for forståelsen av sentrale problemstillinger. Teorien er fortsatt av stor innsiktsgivende verdi, men *mange ting i den faktiske utvikling bidrar til at avstanden mellom denne teorien og de faktiske økonomiske mekanismer vi har, blir større.* Det gjelder dels de forhold som nettopp er nevnt, og det gjelder den økende tyngde som kollektive behov har i vår samlede behovsstruktur. Videre: *Naturressurser som har vært betraktet som frie goder, blir etter hvert knappere, og husholdning med dem krever tiltak i en eller annen form.* Opprettelse av eiendomsrett til slike tidligere frie naturgoder er én mulighet. Dette er forøvrig noe som har skjedd som viktige historiske endringer i forskjellige tidligere epoker, som f.eks. under the enclosure movement i England. De enkelte lands annektering av havområder og konti-

mentalsokkelområder i vår tid er noe liknende på et internasjonalt plan. Bruk av forskjellige bølgebånd for sending av lyd og bilder var opprinnelig frie rettigheter, men har nå for en del blitt gjenstand for eiendomsrett for å få orden i benyttelsen av det knappe godet som intervallene av brukbare bølge lengder gir. Når plass er noe det blir lite av, defineres nye eierrettigheter, som gir mulighet for f.eks. salg eller bortleie av parkeringsplasser. Det kan nevnes mange eksempler på at problemer med utnyttelse av ressurser som etter hvert blir knappe, ordnes ved at det oppstår, enten av seg selv eller ved offentlige tiltak, nye eierforhold eller nye typer av rettigheter knyttet til eie. Men kontrollmuligheter og andre tekniske forhold muliggjør ikke alltid løsning av problemene på denne måten.

5. Det er flytende overganger mellom slike ting som jeg her har nevnt og ting som i økonomisk velferdsteori går under stikkordet «indirekte virkninger», dvs. virkninger for andre av en parts disposisjoner som ikke skjer gjennom en markedsmessig og frivillig avtalt utveksling av ytelse og motytelse. Hva som vil være slike «indirekte virkninger» er ikke gitt entydig ved de naturgitte fysiske omstendigheter, men er avhengig av organisasjonsstrukturen. En teoretisk retning innenfor økonomisk velferdsteori (som først og fremst gjør seg gjeldende i USA) ser de indirekte virkninger som resultat av en ufullstendig definisjon av eierforhold og tilhørende rettigheter. De velkjente problemer som slike indirekte virkninger medfører for oppnåelsen av en optimal styring av ressursanvendelsene gjennom bruk av markedsmekanismen, kan da løses gjennom utvidelser og presisering av eierforholdene. Ta det velkjente eksemplet med en bedrift ved en elv som overveier å sette igang virksomhet som forurenser vannet for bedrifter og personer lengre ned langs elven. Hvis de forskjellige deler av elven var eid av bedrifter og personer med tomter langs elven, og hvis eierrettighetene innebar rett til vannet så rent som det er fra naturens side, så ville den førstnevnte bedrift ved å sette igang den forurensende virksomhet «stjele rent vann» fra de nedenforliggende eiere. Hvis eiendomsrettighetene var definert som nettopp antydnet, så ville imidlertid slikt «tyveri» være ulovlig. Den bedriften som overveide virksomhet som forurenser vannet, ville derfor måtte forhandle med de nedenforliggende eiere og eventuelt «kjøpe rent vann» av dem, dvs. kompensere dem for forurensning av vannet. Hvis den kompensasjon som her kreves, blir stor, kan bedriften finne det lønnsomt i stedet å installere renseanlegg som gjør det mulig å igangsette virksomheten uten å forurense vannet; og hvis dette også blir for dyrt, kan den komme til helt å avstå fra å igangsette den nevnte virksomhet. Alt i alt vil en slik utvidet definisjon av eierrettigheter kunne føre til at en får beslutninger som er optimale i velferdsteoriens forstand, altså i eksemplet et optimalt valg mellom ingen virksomhet, virksomhet med rensing, og virksomhet uten rensing, uten at noen myndighet griper inn.

I prinsippet kunne alle de problemer som de såkalte indirekte virkninger skaper for oppnåelse av optimale beslutninger i et desentralisert system, løses

ved slike ordninger av eierforholdene. Men det er altså «i prinsippet». Også de som legger størst vekt på slike teoretiske synspunkter som jeg her har anført, innser selvfølgelig at slike ordninger under mange forhold er praktisk vanskelige eller umulige, eventuelt innebærer store transaksjonskostnader og dyre kontrollordninger i forskjellige former. Velkjente former for styring som skjer ved subsidier, avgifter, pålagte standarder av forskjellig slag, konsesjonsvilkår osv. kan da ses som substitutter for manglende fastsettelse av og manglende direkte håndhevelse av eierrettigheter. I praksis behøver det da ikke oppstå så stor uenighet om konklusjoner og anbefalinger; de anførte teoretiske synspunkter er likevel av interesse fordi de trekker eksplisitt fram det organisasjonsmessig betingede ved velferdsteoriens begrep indirekte virkninger, og de kan også virke ansporende på fantasien til å finne løsninger på optimaliseringsproblemer ved desentraliserte beslutninger.

*

Etter disse noe spredte og sprikende betraktninger kan det kanskje være grunn til å se tilbake på tittelen på dette foredraget. Den er «Eierforhold og styringsmuligheter. Oversikt over problemfeltet fra teoretisk-økonomisk synsvinkel». Hva har det jeg hittil har diskutert med «styringsmuligheter» å gjøre? Jeg mener det har ganske mye med det å gjøre når vi oppfatter styring i en økonomi som bestående av to sfærer: For det første, bevisst tilretteleggelse av forholdene slik at desentraliserte beslutninger fører til resultater som er bra fra helhetens synspunkt, og for det andre bruk av virkemidler som er under direkte kontroll av sentrale myndigheter for påvirkning av utviklingen. Under norske forhold kan vi, som en sterk forenkling, si at den første sfære stort sett vedrører sammensetning og detaljer i ressursutnyttelsen, mens den andre sfæren går mer på stabilisering og vekst og makroøkonomiske hovedkomponenter i ressursutnyttelsen. Det jeg har anført til nå er da særlig relevant for den første sfæren. Jeg vil nå gå over til å se mer direkte på ting som har med andre sfærer å gjøre.

Det er mange viktige forhold her som det er unødvendig å bruke tid på i denne sammenheng, f.eks. de forskjellige stabiliseringspolitiske og vekstpolitiske styringsmuligheter når investeringene stort sett skjer i statseide bedrifter jamført med tilfellet med privateide bedrifter, og likeledes f.eks. spørsmålet om den regionale fordeling av investeringene og dermed den regionale fordeling av vekst, sysselsetting og inntekter under de alternative eierformer. En nærmere diskusjon av disse forhold ville i tilfelle i ganske stor grad bli en jamføring mellom styring ved direkte beslutninger og administrativ gjennomføring på den ene side, og styring ved indirekte virkende midler på den annen side. Økonomisk teori går ganske langt i retning av å vise at man kan oppnå svært mye av de samme resultater ved indirekte virkende midler overfor desentraliserte beslutningstakere — i dette tilfellet privateide bedrifter — som ved direkte styring. Økonomisk teori av den-

ne typen har utvilsomt mye verdifullt å by på, men jeg mener at *klassisk teori her bør berikes med den nye dimensjon som eksplisitt hensyntaken til usikkerhet medfører*. På grunnlag av en standardpreget makroøkonomisk modell hvor de private investeringer viser en viss følsomhet overfor rentenivået (og eventuelt andre variable), kan en, ifølge teorien, styre disse investeringene ad indirekte vei til et ønsket nivå, og for så vidt oppnå det samme som man ville kunne oppnå ved en direkte styring. Tar man imidlertid hensyn til den store grad av usikkerhet som råder omkring den nevnte sammenheng, kan en jamføring fortone seg annerledes. Vel kunne en ad indirekte vei styre de private investeringer mot det ønskede nivå i *forventningsmessig* forstand, men det er fra styringssynspunkt ikke likegyldig hvor stor usikkerhet, f.eks. angitt ved variansen, det hefter ved den styrte størrelse. Her kan direkte jamført med indirekte styring komme i et helt annet lys enn den gjør i stiliserte modeller som neglisjerer usikkerheten.

La meg så peke på et par momenter som ikke er særlig mye behandlet i teoretisk økonomi, men som jeg mener er viktige og kunne fortjene en nærmere utarbeidelse.

Det første av disse kan forøvrig sies å ha noe med usikkerhet å gjøre, men jeg vil formulere det noe annerledes, nemlig på følgende måte: *Har vi for følsomme lønnsomhetsindikatorer under et system med privat eide bedrifter?* Grunnlaget for et markeds-systems evne til å sikre en noenlunde optimal utnyttelse av økonomiske ressurser (så langt denne evnen går), ligger selvfølgelig i den rolle overskuddet eller profitten spiller som indikator på hva som er rasjonelle kombinasjoner av produksjonsfaktorer, sammensetning og volum av produksjonen, osv. Systemet kan virke utmerket under rolige forhold, men økonomien utsettes stadig for impulser av forskjellig slag som forstyrrer roen. Endringer i overskuddet kunne da gi indikasjoner på hva som bør gjøres. I en økonomi med privateide foretak spiller imidlertid overskuddet en rolle utover det å være en indikator eller informasjonskilde. Den privateide bedrift har alltid et *solvenshensyn* og et *likviditetshensyn* å ta. Svekket overskuddet, eventuelt så det går over i tap, kommer både solvensen og likviditeten i fare, bl.a. ved de reaksjoner som framkalles hos bedriftens kreditorer. Dette kan framtvinge bedriftsstans eller eventuelt nedleggelse, selv om en langsiktig analyse skulle tilsi at fortsatt virksomhet ville være både privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomt. Ordninger med midlertidige likviditetslån og andre tiltak som her til lands har vært satt i verk fra statens side de siste par år, kan ses i lys av dette momentet. En kan si at staten bidrar til å dempe ned de overdrevne utslag som ville komme dersom systemet hadde funksjonert som *rent* privat.

En naturlig tanke her er kanskje at de overdrevne sterke utslag som likviditets- og solvensproblemer kan gi, skyldes at overskuddene i bedriftene ikke er store nok. Saken er imidlertid ikke så enkel. Overskuddene er «*riktige*» indikatorer i relasjon til allokeringsspørsmålene bare hvis bedriftene er i

konkurranse; og er bedriftene først i konkurranse, vil mekanismen virke slik at overskuddene beveger seg omkring de kritiske nivåer. Kanskje ligger problemet vel så mye på informasjonssiden. Hvis en bedrift har livets rett, som det heter, selv om prissituasjonen og avsetningsmulighetene midlertidig er ufordelaktige, da skulle f.eks. kreditorer, hvis de hadde full informasjon og innsikt i dette, ikke være så uvillige til å yte fortsatt kreditt. Vi kommer imidlertid her inn på spørsmål om forventningsdannelser, tro om hva andre tror, osv., og spørsmålet om hva slags informasjon som kan bidra til å stabilisere forholdene på denne fronten er meget vanskelig. Det er slett ikke slik at enhver riktig informasjon som slippes ut, bidrar til større stabilitet. *Jeg blir derfor stående ved at overskuddene i et system med privateide bedrifter er for følsomme indikatorer fra stabilitetssynspunkt og gir for sterke «feed-back»-virkninger, og at dette er et vesentlig problem fra styringssynspunkt.*

En annen side ved styringsproblemene som har med eiendomsforholdene å gjøre, er *spørsmålet om konflikter med hensyn til inntektsfordelingen*. Jeg tenker her ikke på vanskelighetene med å løse fordelingskonfliktene i og for seg, men på de vanskeligheter fordelingsproblemene lager for løsningen av andre styringsproblemer. Et samfunns økonomiske funksjonsmåte vil alltid være et spill mellom aktører med delvis sammenfallende og delvis motstridende interesser, men eiendomsforholdene vil være medbestemmende for hvordan blandingen av disse komponenter er. Når det gjelder konfliktkomponentene, kan en kanskje si at vi som basis har objektive motsetningsforhold av et visst omfang; over dette kan det så komme et tillegg av subjektivt oppfattede motsetningsforhold som går lenger enn de objektive — en slags subjektiv forsterkelse av de reelle motsetningsforhold — slik at de overveier de enkelte grupper har som grunnlag for sine beslutninger og aksjoner overbetoner motsetningene. (Denne subjektive forsterking skjer delvis via taktiske spill.) I et slikt system vil helheten — samfunnet — tape på den front som angår rasjonell ressursallokering og styringstiltak som kunne være til felles beste. Det blir en tendens til at ethvert tiltak blir gjenstand for en strid som har fordelingskonfliktene som drivkrefter for de stridende parter. Jeg tror en kan se elementer av dette på nær sagt alle områder i Norge hvor det drives politikk. Det ville være en utopi å forestille seg et samfunn hvor ingen slike konflikter er tilstede; men det ville på den annen side også være helt urealistisk å se bort fra at disse forholdene er avhengige av eiendomsforholdene. Selv mener jeg at *styrken i tendensen til å gjøre alle økonomisk-politiske spørsmål til slagmarker i fordelingskampen er et av de viktigste tilknytningspunkter mellom eiendomsforhold og styringsmuligheter.*

Et viktig spørsmål i forbindelse med økonomisk styring er selvfølgelig *kostnadene ved selve styringsaktiviteten*. En markeds mekanisme med desentralisert beslutningsrett, slik den mest naturlig oppstår ved privateide bedrifter, har her selvfølgelig mange fortrinn. En skal imidlertid ikke uten videre trekke den konklusjon at andre former blir dyrere i

form av et større byråkrati. Det har vært en vanlig oppfatning at f.eks. det økonomiske system i Sovjetunionen er mer byråkratisk enn i USA. En har så forsøkt å måle dette empirisk, og forskerne kommer her, nærmest til sin egen forbauselse, til at det er vanskelig å konstatere ad empirisk vei at systemet i Sovjetunionen har en tyngre byrde av byråkrati. Dette henger delvis sammen med mulighetene for «synsbedrag» på dette området. Mange av de funksjoner som er direkte synlige som offentlig «byråkrati» i en sosialistisk økonomi, har sine paralleller i aktiviteter som er «naturlige» ting som administrasjon, forhandlinger mellom bedrifter, markedsbearbeidelse etc. i en økonomi med privateid næringsliv. Jeg vil her bare nøye meg med å påpeke at det ikke finnes noen *selvfølgelige* konklusjoner angående dette aspekt ved styringsproblemene.

*

Mange av de problemer jeg har pekt på i det foregående kan ses på under de velkjente termer om motsetningen mellom privat eie av produksjonsmidlene og privat tilegnelse av produksjonsresultatene på den ene side, og den tiltakende samfunnsmessige karakter som produksjonsaktivitetene har på den annen side. Den debatt vi har fått i den senere tid om «næringslivets ideologi», om hva en moderne liberalisme egentlig er, om problemer i tilknytning til samarbeidet mellom næringsliv og offentlige myndigheter, om «blandingsøkonomien», om bedriftens samfunnsmessige ansvar, osv. er etter min mening interessante reflekser av de problemstillinger som skjuler seg bak disse generelle termene.

Som avslutning må jeg ta et par forbehold med hensyn til det jeg har lagt fram i dette foredraget. For det første: Temaet er stort og vidt, og jeg er klar over at jeg har berørt mange spørsmål på en nokså overfladisk måte. For det andre: Oppgaven var å gi en oversikt over *problemfeltet*, og det har jeg tatt nokså bokstavelig. Jeg har skissert problemstillinger og momenter mer enn ferdige svar på godt presiserte spørsmål. For det tredje: Jeg har holdt meg til problemstillinger i tilknytning til *styrings-*

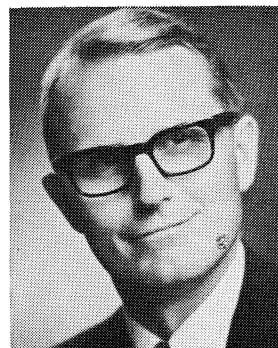
muligheter. Det betyr at jeg, foruten å la ligge en hel del viktige problemer som ble antydnet innledningsvis, også har avstått fra å behandle spørsmål som knytter seg til noe vi kunne kalle eiendomsforholdenes betydning for den totale effektivitet i en økonomi, kanskje spesielt via evnen til å stimulere eller presse fram menneskelig innsats. Det er ingen absolutt fast og nødvendig sammenheng mellom de styringsmuligheter et system byr på og det effektivitetsnivå i denne forstand som oppnås under vedkommende system.

LITTERATURLISTE

- G.C. Archibald (ed.), *The Theory of the Firm*, Penguin Modern Economics Readings, Harmondsworth, 1971.
A.A.Berle and G.C. Means, *The Modern Corporation and Private Property*, New York 1934.
H. Cholaj, «Political Economy and the Construction of an Advances Socialist Society,» *Oeconomica Polona* 1976
L.G. Churchward, «Bureaucracy — U.S.A. U.S.S.R.,» *Co-Existence* 1968
Ekonisk Debatt (tidsskrift, Stockholm). Inneholder flere artikler om arbeiderstyrte bedrifter, bl.a. i tilknytning til Meidnerplanen.
E.G. Furubotn and S. Pejovich, «Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature,» *The Journal of Economic Literature* 1972
J.K. Galbraith, *The New Industrial State*, London 1967.
The Journal of Law and Economics (tidsskrift, Chicago). Har inneholdt mange artikler om økonomisk teori i relasjon til eiendomsbegrepet og eierrettigheter.
O. Lange and F. M. Taylor, *On the Economic Theory of Socialism*, New York 1964. Opprinnelig 1936/37).
R. L. Morris and A. Woods (eds.), *The Corporate Economy*, London 1971.
E. Neuberger and W. Duffy, *Comparative Economic Systems. A Decision-Making Approach*, Boston 1976.
G. Ofer, *The Service Sector in Soviet Economic Growth. A Comparative Study*, Cambridge (Mass.) 1973.
J. Vanek (ed.), *Self-Management*, Penguin Modern Economics Readings, Harmondsworth 1975.

Næringslivets syn på rollefordelingen stat/næringsliv

AV
DIREKTØR JOACHIM A. HOLTER
HOLTER, YOUNG & RUBICAM A.S

Den politikk vår regjering nå fører har ikke bare i seg kimen til, men blir i stadig akselererende tempo preget av en sentralisert styring og ansvarsutøvelse. En bedre løsning på samfunnsproblemene ligger i en videre utbygging av bedrifts-demokratiet hvor stadig fler blir invitert til å være med på avveininger og avgjørelser. Når vi forlanger av myndighetene at de skal desentralisere, bør vi etterleve det samme i våre egne bedrifter. Bedriftene bør selv i større grad trekkes inn i løsningen av sosiale og samfunnsrettede oppgaver som de berøres av eller influerer på.

Myndighetene bør fortsatt ha ansvaret for fastleggelsen av rammebetingelsene i det samfunn hvor vi lever og utfolder oss. Rollen overfor næringslivet bør ha følgende som rettesnor: Så meget frihet og uavhengighet for de private bedrifter som mulig, så meget statlig styring og kontroll som nødvendig.

I motsetning til min kollega Rudolf Lindboe, kan mine betraktninger ikke oppfattes som næringslivets syn, men utelukkende som mine egne personlige oppfatninger. Det jeg da måtte mangle i form av autoritet skal jeg forsøke å ta igjen i form av ubundethet og litt nytenkning.

Jeg har lyst til å begynne med å ta utgangspunkt i finansminister Kleppes uttalelse nylig hvor han etterlyste en mindre konvensjonell og foreldet økonomisk tenkning blant sine finansministerkolleger i den vestlige verden. Helt konkret uttalte han blant annet: «Jeg er forferdet over at så mange lands finansministre kan bruke masse-arbeidsløshet som et virkemiddel for å dempe prisene. I Norge har vi utviklet en annen politikk etter generasjoners arbeid med økonomiske modeller i Ragnar Frisch's ånd, og er kommet lenger enn de fleste land i disse spørsmål.»

Den slags uttalelser har aldri vært særlig populære på våre breddegrader hvor vi synes å være spesielt på vakt overfor skryt og overmot. For egen regning vil jeg imidlertid si at jeg tror vår ærede finansminister delvis har rett i hva han her hevder. Bruken av arbeidsløshet som konjunkturregulerende

Joachim A. Holter ble utdannet fra Harvard Business School i 1958. Han opparbeidet og ledet sitt eget firma Holters Reklamebyrå fram til 1971, da dette ble fusjonert med et internasjonalt selskap Holter, Young & Rubicam A/S. Fra 1975 er han Senior Vice President og sjef for dette konserns utviklingsprogram i Europa.

Han har hatt en rekke faglige tillitsverv, for tiden er han formann i Norges Markedsforbund og styremedlem i NEMI. Videre har han hatt tillitsverv for Høyre.

middel i vårt opplyste samfunn er og blir etter mitt skjønn et meget primitivt økonomisk redskap som vi for lengst, både i teori og praksis burde ha løst langt mer intelligent enn hva tilfellet synes å være.

Jeg vil også innrømme Kleppe og hans regjering en viss dristighet og nyorientering i den politiske linje som har vært fulgt under den pågående depresjon hvor vi tross alt hittil har klart oss forbau-sende godt, ikke minst hva arbeidsledighetspøkelset angår.

Når dette er sagt er vel også noen ord om forsiktighet og beskedenhet nødvendig å trekke inn som korrigerende ledd i situasjonsbeskrivelsen. Forsiktighet i bedømmelsen av denne økonomiske politikken er på sin plass fordi vi tross alt ennå ikke har sett de endelige utslag som den vil gi, blant annet i form av når våre overskuddslagre kommer til å bli tømt og i tilfelle til hvilke priser. Med andre ord er prisen og det eventuelle tap for bedriftene og samfunnet ennå ikke fastslått. Beskedenhet bør etter mitt skjønn påkalles fordi virkemidlene våre myndigheter har benyttet vel i beste fall har vært enøyete i den forstand at man har lukket det andre øyet for en del av konsekvensene. Disse består som kjent i en faretruende prisutvikling og store handelsunderskudd hvor man ikke har vært villig til å ta de politiske belastninger som en forsvarlig økonomisk konsekvenspolitikk ville ha ført til.

Den nye Nobelpristager i økonomi, Milton Friedman, oppnådde verdensberømmelse blant annet ved sitt svar på spørsmålet om hva han syntes om at staten burde gi tilbud om gratis lunsj for alle underprivilegerte. Han svarte som kjent at: «There is no such thing as a free lunch», eller med andre ord

at i økonomisk sammenheng finnes det ikke et begrep som gratis måltider. Regningen må alltid betales selv om det er av andre enn de som spiser måltidene.

Når vår regjering via garantier, lån og støtte-tiltak har sikret beskjefteigelsen gjennom en vanskelig periode, må også den regningen betales på et eller annet vis. Så vidt jeg vet ga heller ikke Ragnar Frisch noen oppskrift på hvordan man på den ene siden kan sikre alle arbeid i en tid hvor etterspørsel og eksport går ned, samtidig som man både fortsetter å øke realinntekten for alle som er i arbeid og lar myndighetenes utgifter fortsette å øke.

Jeg er ikke tilstrekkelig fagøkonom til å bedømme om våre motkonjunkturtiltak kunne ha vist seg å være et slikt «Columbi egg» hvis bare andre nasjoner hadde fulgt samme politikk. Helt klart må det vel i hvert fall være at så lenge ikke andre land gjør det, så slår denne politikken ut negativt for oss i form av stadig økende betalingsunderskudd og svekket konkurranseevne som direktør Selvig i Arbeidsgiverforeningen nettopp fremhevet Alvoret i. For ytterligere å drive litt selvransakelse på finansminister Kleppes vegne må det vel være riktig å konstatere at hans oppskrytte motkonjunkturpolitikk bare var mulig fordi oljen har gitt oss som nasjon en spesiell mulighet for kreditt og lån som en rekke av hans finansministerkolleger i andre land ikke har hatt adgang til.

Disse betraktninger er selvfølgelig hverken nye eller avslørende i denne forsamling. Det som interesserer mer er hvorvidt det går an å finne løsninger på disse problemene som tar vare på det verdifulle i den nåværende økonomiske politikk, men som samtidig søker å avdempes eller helst løse de nye problemer som blir skapt. Klarer man ikke dette, er sikkert de fleste enige om at vi lett kan komme inn i den samme utviklingsspiral som England og Danmark vel er skrekkeeksemplene på, og hvor til syvende og sist også grunnlaget for sysselsettingen blir revet bort.

Det finnes ingen enkle og entydige svar på disse spørsmålene. Den som påstår det er enten dilettant eller tilhenger av helt andre politiske samfunnsmodeller enn den demokratiske. Det man imidlertid må ha lov til er å tenke litt i form av alternative utviklingslinjer eller retninger å forsøke og bedømme hvilke av dem som har den største sjanse for å gi oss nye og holdbare helhetsløsninger.

Den politikk vår regjering nå fører har ikke bare i seg kimen til, men blir i stadig akselererende tempo preget av en sentralisert styring og ansvarsutøvelse. Når regjeringen mange måneder før våre generelle tariff-forhandlinger offentlig fastlegger hvilke lønnsøkninger arbeidstakerne skal få, opphever man ikke bare den frie forhandlingsrett, men man fratar bedriftene nær sagt enhver fleksibilitet i deres individuelle evne til å tilpasse seg de problemer og muligheter de i sine respektive bransjer står overfor. De samme konsekvenser får man når myndighetene mer eller mindre direkte legger seg opp i de enkelte bedrifters investeringsplaner eller fastlegger antall arbeidsplasser som skal opprettholdes ved den enkelte bedrift.

Selv om sentraliseringstanken ikke nødvendigvis er uttrykk for ondsinnet maktbegjær eller klåfingret byråkratisme, så har den så sterke iboende krefter i seg, og da i særdeleshet i tilknytning til partienes valganstrengelser, at en slik utvikling lett blir selvforsterkende hvis den ikke arresteres. Det finnes mange eksempler rundt om i verden på hvordan utviklingen løper løpsk når staten først for alvor har begynt å ta ansvaret for gjennomføringen av de økonomiske tiltak i samfunnet. Det siste jeg hørte om var fra Venezuela hvor man som kjent også for noen år tilbake ble velsignet med oljeforekomster, og hvor statsmyndighetene derved fikk uante muligheter for å påvirke den økonomiske politikk i landet. Utviklingen ble den tradisjonelle hvor det skaptes et kunstig aktivitetsnivå som i sin tur munnet ut i en inflasjonsspiral, og hvor man endte opp med at konkurranseevnen gikk tapt. Arbeidsløsheten begynte så å spre seg til et punkt hvor regjeringen i Caracas først fastla at enhver bedrift som sa opp en arbeidstaker var forpliktet til innen kort tid å fylle stillingen igjen med en annen person til samme lønn.

Neste runde var så at man ved et dekret har pålagt alle bedrifter som går med overskudd å øke sin arbeidsstokk med 5 % over et visst antall måneder.

Den nyvalgte president Carters fremste økonomiske rådgiver heter som kjent Lawrence Klein. Den viktigste forskjell på ham og hans republikanske forgjenger synes å være at mens den ene prioriterte løsningen av inflasjonen høyest, sier Klein at arbeidsledighetsspørsmålet nå står høyest på listen over samfunnsproblemer som må løses. Samtidig sier han imidlertid at når det gjelder inflasjonen tror han at også denne kan løses på en tilfredsstillende måte under forutsetning av at man kan få gjennomført hva han kaller et sosialt program basert på en overenskomst mellom arbeidsgivere og arbeidstakere i samfunnet. Overenskomsten skal gå ut på at lønsmottakerne og bedriftene enes om ikke å øke sin del av den såkalte samfunnskaken før grunnlaget er lagt for å øke selve «kakens» omfang og innhold. Forskjellen på dette og statsminister Callaghans sosiale kontrakt skal da være forventningen om at det er arbeidsgiverne og ikke statsmyndighetene arbeidstakerne skal inngå kontrakten med.

Uttalelsen virker kanskje en tanke banal eller popularisert etter kjent amerikansk mønster. Jeg tror imidlertid at den bærer i seg en viktig økonomisk grunntanke som går på at selv så generelle økonomiske problemer som inflasjonen til syvende og sist bare kan løses på den enkelte arbeidsplass og i et opplyst og ansvarsbevisst samarbeid mellom ledelsen og ansatte i den enkelte bedrift.

Vårt hjemlige Arbeiderparti og Landsorganisasjonen har begge etter mitt skjønn krav på anerkjennelse for initiativet om innføring av demokrati på våre arbeidsplasser. En del av oss andre har tilsvarende grunn til å føle oss akterutseilt i den utstrekning vi ikke forsto og støttet innføringen av disse reformene i bedriftene. Samtidig velger jeg å tro at hensikten med å få de ansattes representanter med i bedriftenes styrer ikke bare var at arbeidstakerne derved skulle få en anledning til å

kikke ledelsen og eierne i kortene, men at de gradvis også skulle være med på å dele ansvaret for bedriftenes virksomhet. Det er under alle omstendigheter klart at det er denne forutsetning vi på arbeidsgiversiden bør bygge på i vår holdning til den videre utvikling av bedriftsdemokratiet. Dette er en utfordring til oss som vi etter mitt skjønn må se på som en positiv mulighet for utvikling av menneskelige ressurser, og som en politisk mulighet til å forhindre en stadig økende sentralisering av samfunn og næringsliv. Det er m. a. o. i et bedre utviklet, mer ansvarsbevisst og opplyst samarbeid innen bedriftene selv at nøkkelen ligger til å løse de mange tilsynelatende uløselige økonomiske samfunnsproblemer den vestlige verden strir med i dag.

En slik holdning må fra arbeidsgivernes side inneholde mer enn ord. Den må bæres frem i form av tilbud og handlinger som innebærer vilje til å gi avkall på hevdvundne privilegier og tilvante arbeidsmetoder. Vi bedriftsledere eller bedriftseiere bør blant annet ikke møte de nye uttalelser fra statsminister Nordli eller Reidulf Steen om at man nå er fornøyd med den nåværende eierstruktur i norsk næringsliv med et lettelsens sukk. Vi bør tvert imot erklære at vi ikke er fornøyd med denne eierstrukturen, og vi bør utvikle et program hvorved vi kan sikre at stadig fler kan dele både gledene og ansvaret ved å være medeiere i våre bedrifter. Dette, blant annet ut fra en nøktern erkjennelse av at den private eiendomsrett bare kan bevares hvis den blir spredd i et flertallsdemokrati som vårt.

La oss videre erkjenne at i et moderne samfunn er ikke eiendomsretten i relasjon til bedriftene et mål i seg selv. Denne eiendomsretten må mere ses på som et *middel* til å fordele ansvar, motivasjon og belønning i samfunnet slik at konsentrasjonen i statsmyndighetenes eller organisasjonenes hender kan motvirkes.

La oss erkjenne at eiendomsretten slik den i dag praktiseres i våre store selskaper, er et pseudo-legitimt system hvor hverken den reelle styring eller ansvar egentlig utøves av de formelle eiere.

La oss ta konsekvensen av dette og innrømme aksje- og risikokapitalen den rolle den egentlig spiller, og ikke den vi sier at den gjør. Dette betyr at vi bør betrakte egenkapitalen som en innsatsfaktor på like fot med f.eks. arbeidskraften som det da må betales for, som en kostnadsfaktor og ikke som en luksusytelse i år med gode overskudd. Hvis man kan enes om at overskudd har en bedrift ikke før kapitalinnskyterne har fått en rettferdig belønning for sin innsats, så bør man på den annen side være villig til å trekke andre enn representantene for eierne med i beslutningsprosessen når det gjelder disponeringen av dette overskudd. Med andre ord bør bedriftenes ansatte sidestilles med eierne når det gjelder disponeringen av dette reelle overskudd, f. eks. ved at de ansatte og aksjonærene hver utnevner halvparten av representantene i bedriftenes styrever.

La oss så ta noen viktige skritt videre langs samme tankebane. La oss gå inn for at bedriftene selv i større grad trekkes inn i løsningen av sosiale

og samfunnsrettede oppgaver som de berøres av eller influerer på. Forutsetningen må da være at en synkende snarere enn en økende del av bedriftenes inntekter blir trukket ut i form av avgifter og skatter til stat og kommune. La oss f. eks. arbeide for det syn at det er en bedre løsning at bedriftene utvikler sine egne sosialkontorer som tar ansvaret for velferdsspørsmål som omskolering, ansettelse av handicappede, omplassering av de som er truet av oppsigelser, enn at dette må løses sentralt. La bedriftene selv bygge sine fonds som sikring mot oppsigelser hvor det er bedriftene egne krefter som utvikler beredskapsprosjekter som folk kan settes inn på når beskjeftigelsen er truet.

At det er nok å gå på når det gjelder å beholde mer av inntektene i bedriftene selv, ble godt beskrevet i Dynos siste årsregnskap hvor man også fremla et såkalt «samfunnsregnskap» for 1975. Her fremgår det at av Dynos «verdiskapning» i det året på 257 mill. kr. gikk 40 % til rene lønninger (etter skatter) til de ansatte, 15 % til reinvesteringer i bedriften, 2,3 % til utbytte til eierne, og den største delen på ca. 43 % til stat og kommune.

Hvor meget av sistnevnte som ble konsumert til å administrere og forvalte disse midlene sies det ikke noe om, men det er min påstand at mer av dette ville kunne brukes direkte til løsningen av problemene hvis pengene forble i bedriften og ansvaret likeså.

La oss som bedriftsledere gå videre i vår delegering av ansvar og myndighet til de ansatte i våre bedrifter. Tilbudet til de ansatte i vårt avanserte samfunn bør være mer enn trygghet og god økonomi. Vi har også muligheter for å tilby personlig utvikling, selvstendighet og medansvar. Når vi forlanger av myndighetene at de skal desentralisere bør vi etterleve det samme i våre egne bedrifter.

Men la oss ikke i vår iver etter å gi større ansvar og større frihet til andre gi avkall på lønnsomhet som den avgjørende målestokk for våre felles prestasjoner. La oss med andre ord ikke forlede til å fordele eller disponere overskuddene før de er skapt. La oss enn videre ikke være redde for å arbeide for en solidaritet i våre bedrifter hvor lønnskravene avstemmes etter bedriftenes evner og muligheter under skiftende konjunkturer. La ikke den tanke være fremmed at fullbeskjeftigelsen i bedriftene sikres ved at alle slår av på kravene inntil «kaken» igjen er begynt å vokse innen bedriftene som sådan og i samfunnet ellers.

La meg som avslutning si at på tross av den klare fremgang og vekst våre vestlige demokratier stort sett har vært preget av siden krigens dager, vil få benekte at vi fortsatt har mange uløste problemer på den økonomiske sektor som til tider kan virke truende på stabiliteten i hele samfunnsstrukturen. En måte å forsøke og løse disse problemene på er ved at sentralmyndighetene i stadig større utstrekning samler styringen og ansvaret i egen hånd. Dette kan umiddelbart virke som den enkleste og mest rasjonelle måte å nærme seg problemene på. Men samtidig er det den løsning som i minst utstrekning tar hensyn til at stadig flere får bedre utdannelse og stiller forventninger til egne mulig-

heter for å delta i ansvar og avgjørelser i samfunnet.

Jeg tror derfor at en bedre løsning ligger i en videre utbygging av bedriftsdemokratiet hvor stadig fler blir invitert til å være med på avveininger og avgjørelser som strekker seg lenger enn til lønnsforhandlinger og personlige fordeler ellers. Når våre politikere synes å kjøre seg fast i problemer som å kombinere full beskjeftigelse med en ansvarlig pris- og lønnsutvikling skyldes det blant annet en etter mitt skjønn stadig mindre relevant respekt for tesen om den permanente konflikt mellom arbeidsgiver- og arbeidstakerinteressene i samfunnet. Denne tesen kan bare motbevises ved en videre utbygging av samarbeidet i arbeidslivet selv og det er mitt håp at

arbeidsgiversiden vil være initiativtakere til dette i større grad enn hva tilfellet har vært hittil.

Dette er da den retning jeg tror rollefordelingen mellom stat og næringsliv i vårt ellers fremragende samfunn bør utvikle seg. Isolert vil de enkelte tiltak virke både upraktiske og kanskje utopiske. I en sammenheng tror jeg at en slik modell som jeg vil betegne som et «medeierdemokrati» eller «medansvarsdemokrati» vil representere fremskrittet i et stadig mer opplyst og forventningsfullt samfunn. Myndighetene skal fortsatt ha ansvaret for fastleggelsen av rammebetingelsene i det samfunn hvor vi lever og utfolder oss. Rollen overfor næringslivet bør ha følgende som rettesnor: Så meget frihet og uavhengighet for de private bedrifter som mulig, så meget statlig styring og kontroll som nødvendig.

Fysisk planlegger

Planlegger

Asplan har arbeidsoppgaver for kommunale, statlige organer samt private. Oppgavene omfatter utrednings- og planleggingsarbeide for arealbruk, transport og kommunaltekniske anlegg videre kommunaløkonomiske analyser, tiltaksplaner og konsekvensanalyser av forskjellig art. Asplan har i dag 90 medarbeidere som bl.a. omfatter sivilingeniører, arkitekter, økonomer og landbrukskandidater. Vi har kontorer i Sandvika, Stavanger, Bergen, Trondheim og Bodø.

I Stavanger har vi et fullt utbygd avdelingskontor med 20 ansatte. Mange av våre oppgaver knytter seg for tiden til utredning av problemer knyttet til en mulig flytting av byveksten på Jæren fra høyt produktivt jordbruksareal til heiområder i øst.

FYSISK PLANLEGGER

Til vårt Stavangerkontor søkes planlegger med utdanning fra arkitekt- høyskole, teknisk høyskole eller landbrukshøyskole. Arbeidsområde: oversiktsplanlegging/regulering.

PLANLEGGER

Til vårt Stavangerkontor søkes planlegger med utdanning fra teknisk høyskole, handelshøyskole el. tilsv.

Arbeidsområde: Utredning, kommunaløkonomisk planlegging.

Nærmere opplysninger kan fås hos ark. mnal Per Grimnes eller ark. mnal Lasse Bjerved, tfl. 045—30080.

The logo for Asplan, featuring the word 'asplan' in a stylized, bold, lowercase font. The 'a' and 'p' are particularly prominent, with the 'p' having a long vertical stem that extends downwards.

INSTITUTT FOR SAMFUNNSPLANLEGGING

Knud Holmsgt. 8a, 4000 Stavanger.

Næringslivets syn på rollefordelingen stat/næringsliv

AV
VISEPRESIDENT RUDOLF LINDBOE
NORGES INDUSTRIFORBUND

Vi trenger et næringsliv som kan løse mange flere oppgaver i samfunnet enn de primære funksjoner et næringsliv skal fylle. Men skal vi yte hva vi kan, må vi få skikkelige arbeidsvilkår for de titusener bedrifter og hundretusener som arbeider i næringslivet.

Næringspolitikken er i dag altfor sterkt preget av fordelingsproblematikken i samfunnet. Det hindrer oss som nasjon i å finne frem til rasjonelle løsninger. På den ene side er det nødvendig å drive næringslivet desentralisert. Det vil si med de titusener av små privateide bedriftsenheter. På den annen side må ingen bli rike. Dette dilemma, som ikke er løst, har gitt oss et økonomisk utarmet næringsliv.

Tiden er nå inne for å lette på beskatningsregler m. v., slik at vi igjen får et livlig aksjemarked i Norge. Ikke av hensyn til aksjeeierne, men av hensyn til de hundretusener som jobber i næringslivet i bedrifter som sårt trenger tilførsel av ny egenkapital.

Privat næringsliv? Spørsmålet er vel egentlig overfladisk. Et privat næringsliv — det kan være et middel, men ikke noe mål.

Hva er målet? Det overordnede, det grunnleggende mål, som vi kan ha i tankene når vi diskuterer prinsipielle spørsmål, som under denne konferansen. Jeg vil enkelt si det slik: Vi ønsker et næringsliv som fyller sine samfunnsmessige funksjoner og som bidrar til at det er godt og stadig blir bedre å være menneske i Norge.

Vi må begynne i den enkelte bedrift.

La oss begynne med menneskene i næringslivet. For den enkelte er egen jobb og egen bedrift det viktigste. En travel hverdag og en meningsfylt jobb er for alle voksne mennesker en nødvendig del av et fullverdig liv.

Næringslivet — det er et system av et stort antall bedrifter. I norsk industri alene 14 000 bedrifter med gjennomsnittlig 20 ansatte i hver. Vi har 220 000 mennesker i varehandelen, fordelt på 45 000

Rudolf Lindboe ble utdannet som elektroingeniør fra NTH i 1940. Han har siden 1945 arbeidet i A/S National Industri, fra 1968 som administrerende direktør.

Han har bl.a. vært formann i Norsk Elektroteknisk Forening og Landsforeningen for Elektroteknisk Industri samt medlem av NTNF. Han er for tiden medlem i hovedstyret for Mekaniske Verksteders Landsforbund, Centralstyret Norges Arbeidsgiverforening og visepresident i Norges Industriforbund.

bedrifter og et betydelig antall i servicenæringer forøvrig.

Noen synes å tro at det er enkelt å være i næringslivet, å drive en bedrift. Det er det såmenn ikke. Ikke i industrien i alle fall. Om jeg skulle velge et bilde av situasjonen for det store antall industribedrifter i dag, må det være små skuter i skarp seilas i uvant farvann. Draftet er upålitelig, maksvær er det sjelden og ofte storm. Og ennå er det noen som tror det er mulig å stå på land og dirigere de titusen skuters seilas i stormkast mellom bær og skjær.

Nei, skal vi bringe skuta frem, må vi nok lære vårt sjømannsskap, beskikke vårt skip og stole på oss selv. Og det gjelder å arbeide godt sammen om det skal gå bra.

Vi er kommet et stykke på vei med utvikling av demokrati og samarbeid i bedriftene. Men bare et stykke ennå. Selve ordet samarbeid i denne forbindelse, indikerer jo et forhold mellom motstående parter. Stikkord for den videre utvikling er: Mere åpenhet, mere tillit, organisasjonsutvikling, desentralisering, opplæring og små arbeidsgrupper med klare oppgaver og mål.

Det viktigste som skjer i næringslivet i dag er denne utvikling mot bedriftsenheter hvor alle føler og er i et fellesskap. Vi må ikke i denne sammenheng glemme at trivsel og produktivitet er to sider av samme sak. Derfor kan det være en trøst at vi ennå har marginer å hente. De bästa tilgangar i et företag ligger i dess vannskötsel, sa en svensk industrikollega en gang.

Statens støtte til norsk industri.

I dag er det dessverre mange innen industrien som ikke klarer seg, som må ha hjelp, og staten kommer inn. Denne situasjon er så absolutt å beklage, men behovet for livredning er utvilsomt tilstede.

Både Industrifondet, Arbeidsdirektoratet og Industridepartementet er langt på vei blitt selskaper til industribrudnes redning. Hundrevis av millioner deles ut. I god hensikt, men meget er vel dessverre forgjeves. Kunstig åndedrett for bedrifter som ikke kommer til å overleve.

Når dette ikke bare kan forsvares, men etter min mening bør berømmes, er det fordi uværet denne gang kom voldsomt og for mange, uventet. Vi har på få år hatt en kostnadsøkning raskere enn i noe land. Hertil nedgangskonjunktur i alle land og flere bransjer med alvorlige strukturproblemer verden over.

Det er naturlig at flere bedrifter, særlig de med svakt kapitalgrunnlag, ikke vil klare alt dette. Men det arbeides på høygear i norsk industri i dag. Med nye idéer, produktutvikling, nye markeder, bedre utstyr og prosesser. Alt tar tid og all omstilling krever penger som må skaffes om det skal gå ihop. Så svakt som norsk næringsliv er finansiert, de fleste bedrifter med eiere som ikke har mere av penger å sette inn, er staten den eneste redning. I alle fall i første omgang. De som driver denne veiledningsvirksomheten har en vanskelig jobb. Det kan være vanskelig nok å vurdere gode prosjekter med beregninger av forrentning og payback, som banker og låneinstitusjoner normalt gjør. Langt verre er det nok å dele ut penger på kriterier som garantert underskudd, permisjonstrusler og kassabeholdning langt under null.

Som en kan vente, er da også de som driver denne redningsvirksomheten blitt dypt pessimistiske. Enkelte synes fullstendig å ha mistet troen på norsk industri. At ennå mere sentral planlegging, overvåking, strukturering og regulering er den eneste sjans for at vi skal kunne drive industri i høykostlandet Norge.

Bedriftene må selv løse sine problemer.

Da er det sannelig oppkvikkende å lese hva Stortingets Industrikomité er kommet til:

«De som står for bedriftenes daglige virksomhet og som mer enn noen annen er avhengig av og interessert i en god og trygg arbeidsplass, må i stadig større grad bære ansvaret for bedriftens utvikling og framtid. Hvis en skal få til effektivitet og trivsel, må de ansatte og ledelsen ved de enkelte produksjonssteder i hovedtrekk sjøl organisere sitt indre liv og drive sin virksomhet sjølstendig innenfor forholdsvis vide rammer.»

Disse kloke ord er som sagt ikke mine, men hentet fra flertallsinnstillingen, fra Stortingets Industrikomité i anledning Industrimeldingen, som ble drøftet i Stortinget for noen uker siden. Industrikomitéen har her i virkeligheten gitt et utspill som er et grunnlag for å avtale rollefordelingen næringsliv/stat sett fra politikernes side. Et grunnlag som vi i næringslivet kan akseptere.

Neste skritt er da å avtale hvilke arbeidsbetingelser vi skal få, for å klare vår del av jobben. Her begynner problemene.

For det første er ikke vi i næringslivet organisert som en avtalepartner overhodet. Vi er på vei til å bli det i enkelte bedrifter, hvor ansatte, ledere og eiere har arbeidet seg sammen til en felles oppfatning om mål og midler og veien frem.

Men for næringslivet som helhet, eller la meg igjen få ta industrien som eksempel, er vi som næring på langt nær organisert godt nok for å ta vare på våre interesser.

I stigende grad føler nok vi industriledere at vi taler på vegne av alle i våre bedrifter. Men kommer vi ut i samfunnsdebatten, har det hittil vært meget vanskelig å få til noe som kan ligne på et samspill mellom LO og Industriforbundet for eksempel, selv om det gjelder spørsmål om industriens økonomiske vilkår, som er like viktige for alle 400 000 i norsk industri. Enten de jobber i verksted eller på kontor, på gulvet som det sies eller i ledelsen av bedriften.

Vi i bedriftene og våre eiere.

Skal vi komme frem til en rasjonell rollefordeling stat/næringsliv, må en del spørsmål løses ut fra den politiske debatt og søkes avgjort på det rasjonelle plan om avtalespørsmål.

En hovedsak er i dag hvordan vi skal få overført midler til de mange mindre bedrifter, for å gjennomføre den utbygging og modernisering vi trenger. Det synes å være en slags politisk umulighet å få dette til innenfor et privat organisert næringsliv. Fordi penger til bedriftene betyr — eller synes å bety at noen mennesker — eierne blir rikere. Og det må ikke skje.

Næringspolitikken er i dag altfor sterkt preget av fordelingsproblematikken i samfunnet. Det hindrer oss som nasjon i å finne frem til rasjonelle løsninger. På den ene side nødvendigheten av å drive næringslivet desentralisert. Det vil si med de titusen små privateide bedriftsenheter. På den annen side at ingen må bli rike. Dette dilemma, som ikke er løst, har gitt oss et økonomisk utarmet næringsliv.

Det er et problem for langt flere enn bedriftseierne. Det er i høyeste grad et problem for alle ansatte i hver enkelt bedrift og dermed for landet.

Grunnlaget for en løsning av dette spørsmål er imidlertid i virkeligheten lagt ved de sterke begrensninger i eiernes rettigheter som allerede er gjennomført i Norge. Penger er ikke i dag uinnskrenket makt i næringslivet, slik det vel engang var. Norsk fagbevegelse har derfor også hittil signalisert tvil om finansieringsløsninger som Meidnerfond som foreslått i Sverige. Det er ikke lenger så nødvendig å gå veien om pengene, kapitalen for å oppnå innflytelse.

En logisk løsning synes da å være at vi i denne situasjon igjen kan gjøre det lønnsomt for enkeltmennesker og institusjoner å sette penger i næringsbedrifter som risikokapital. Etter min mening burde det nå være tiden for å lette på beskatningsregler med videre, slik at vi igjen fikk et livlig aksje-

marked i Norge. Ikke av hensyn til aksjeeierne, men av hensyn til de hundretusener som jobber i næringslivet i bedrifter som sårt trenger tilførsel av ny egenkapital.

En rasjonell rollefordeling stat/næringsliv forutsetter at vi på dette område kommer frem til hensiktsmessige løsninger. Vi i næringslivet skal nok gjøre vår del av jobben om vi får skikkelige vilkår for vår økonomi.

Et land som det er godt å leve i.

Vi ønsker et næringsliv som fyller sine samfunnsmessige funksjoner og som bidrar til at det er godt og stadig blir bedre å være menneske i Norge. Dette var de ord jeg nevnte som en skisse av en målsetting.

For oss i industrien er det å produsere og å skape verdistigning og materielt grunnlag for nasjonens liv selvsagt det primære.

Hertil kommer det helt vesentlige, å gi alle som arbeider i våre bedrifter en god og travel hverdag i en meningsfylt virksomhet. Produktivitet og trivsel for alle, inklusive ledelsen. Det skal være moro å jobbe. Det er det når det går godt.

Men går vi videre til den annen del av målsettingen, om å gjøre Norge til et godt land å leve i, må vi bringe inn noe i tillegg. Det å se industrien som et virkemiddel.

De overordnede politiske mål i Norge, de som retter seg mot menneskene er: Arbeid til alle, både de som er fullt arbeidsføre og de yrkesvalghemmede, ungdom og kvinner. Distriktsutbygging, det vil si arbeidsplasser der folk bor eller ønsker å bo. Muligheter for egenutvikling, samspill utdanning/jobb, for ungdom og voksne.

Noen av disse mål kan en nå ad flere veier, institusjoner, trygder, støtteordninger og utdannings tilbud. Men at industrien og næringsbedrifter forøvrig på den mest hensiktsmessige måte kan bidra til å nå de mål som er skissert er utvilsomt.

Det snakkes om bedriftenes sosiale ansvar. At vi skal gjøre noe i tillegg til det som er rasjonelt, lønnsomt i bedriftsøkonomisk forstand. Det er ikke noe nytt, noe som ligger i fremtiden. Jeg våger den påstand at det ikke er en bedrift i Norges land som

ikke tar vare på, som en selvfølge, folk som ikke kan fylle sin jobb eller på noen måte tjener sin lønn. Det er også utvilsomt at et stigende antall bedriftsledere og andre ansatte og fagforeningsfolk er stadig sterkere motivert for å gjøre en innsats til beste for mennesker, utover det rent funksjonelle og lønnsomme for bedriften.

Rollefordelingen stat/næringsliv, bør vi se i denne sammenheng. Næringslivet, de enkelte bedrifter, kan sees som mulige virkemidler for å nå det vi kaller og har som overordnede politiske mål.

Industriforbundet sendte i september et brev til Regjeringen om industriens plass i samfunnet og om de vilkår vi mener industrien bør få. Vi fikk et svar fra Statsministeren, som jeg siterer fra:

«I brevet tar Industriforbundet utgangspunkt i at man kan betrakte industribedriftene som et virkemiddel eller verktøy som kan nyttes for å oppnå en rekke ønskede mål i samfunnet, så som inntekt, stabilitet, sysselsetting og annet. Det pekes bl. a. på at de verdier industrien skaper, tilfaller direkte og indirekte hele samfunnet. Industripolitikken og den økonomiske politikk i sin alminnelighet må derfor utformes slik at industribedriftene gis en rimelig mulighet til å skape de goder en venter av dem. Jeg er enig i de hovedtanker som Industriforbundet her har uttrykt.»

Dette var altså statsminister Odvar Nordli's ord.

Jeg vil avslutte mitt innlegg med å si at vi trenger et næringsliv i Norge som kan løse mange flere oppgaver i samfunnet enn de primære funksjoner et næringsliv skal fylle. Dette må være langt fremme i bevisstheten når en skal planlegge rollefordelingen stat/næringsliv. Skal vi yte hva vi kan, må vi imidlertid selvsagt få midlene, skikkelige arbeidsvilkår for de titusener bedrifter og hundretusener som arbeider i næringslivet. Vi må også spares for inngrep av ulike slag utover de som er nødvendige og rasjonelle for å beskytte natur og miljø og hindre overgrep og at noen blir lurt eller bedratt. Jeg vil tillate meg å gjenta Joachim Holters sluttord: Så megen frihet og uavhengighet for de private bedrifter som mulig, så meget statlig styring og kontroll som nødvendig.

Nobelprisen i økonomi til Milton Friedman

AV
PROFESSOR PER MEINICH
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT
UNIVERSITETET I OSLO

Nobelprisen i økonomi for 1976 er blitt tildelt professor Milton Friedman ved University of Chicago. Han er født i Brooklyn, New York 31. juli 1912, og har siden 1946 vært professor ved University of Chicago (Associate professor inntil 1948).

Jeg har ikke sett den offisielle begrunnelse for tildelingen av økonomiprisen til Friedman, men i følge Aftenpostens morgen-nr. 14. oktober 1976 er pristildelingen begrunnet med Friedmans bidrag til forbrukeranalyse, pengehistorie og pengeteori og hans utdypning av stabiliseringspolitikken. I det følgende skal jeg gi en omtale av Friedmans innsats på disse områdene. Videre skal jeg kort nevne noe om Friedmans arbeider på andre områder. Det må imidlertid understrekes at jeg her ikke tar sikte på noen fullstendig oversikt over Friedmans vitenskapelige bidrag. En rekke av Milton Friedmans arbeider har vært sterkt omdiskutert, men jeg vil her stort sett begrense meg til å forsøke å referere hans synspunkter.

Friedmans teori om konsumfunksjonen er fremstilt i boken *A Theory of the Consumption Function*, Princeton, 1957. Den faktiske inntekt for en bestemt person i en bestemt periode består ifølge Friedman av to komponenter, den permanente inntekt og den transitoriske inntekt. Den transitoriske inntekt er en uventet inntekt, eller en uventet reduksjon i inntekten. Når en person får en uventet inntekt, vil bare en forholdsvis liten del av denne bli konsumert i samme periode. Den permanente inntekt er den gjennomsnittsinntekt som det enkelte individ regner med som normal på noe lengre sikt. Friedman antar at det enkelte individ vanligvis vil spare en bestemt andel av den permanente inntekt. Med andre ord forutsetter Friedman at den gjennomsnittlige sparerate for den permanente inntekt er uavhengig av inntektsnivået. Dette stemmer godt med empiriske undersøkelser fra en rekke land som viser at i makro utgjør konsumet en forholdsvis fast andel av inntekten i det lange løp.

Ved tidsrekkeanalyser av data for forholdsvis korte perioder og ved tverrsnittsanalyser basert på husholdningsundersøkelser viser det seg imidlertid at konsumet i prosent av inntekten blir lavere når inntekten øker. Observasjoner av denne typen forklarer Friedman ved at spareringen for transitoriske inntekter er høyere enn for permanent inntekt. I en tverrsnittsanalyse der de enkelte husholdninger

grupperes etter størrelsen av den faktiske inntekt i en bestemt periode, vil folk med høye inntekter ofte ha en positiv transitorisk inntekt, mens folk med lave inntekter i mange tilfelle vil ha en negativ transitorisk inntekt. Dermed vil spareringen sett i forhold til den faktiske inntekt bli høyere jo høyere den faktiske inntekt er.

Milton Friedman har i mange år vært opptatt av den rolle pengene spiller i det økonomiske system. I de første 10–15 årene etter den 2. verdenskrig var det en vanlig oppfatning at myndighetene i USA hadde forsøkt å bruke pengepolitiske tiltak som et ledd i en motkonjunkturpolitikk under den store depresjonen i begynnelsen av 1930-årene, men at en slik politikk hadde vært mislykket. Bl.a. av denne grunn var den alminnelige oppfatning at pengepolitikk ikke var noe særlig effektivt virkemiddel i konjunkturpolitikken. Da Milton Friedman og Anna Schwartz behandlet disse forholdene i *A Monetary History of the United States, 1867–1960* kom de frem til at saksforholdet var det motsatte av den vanlige oppfatning. De konkluderte med at den store depresjonen var en tragisk følge av styrken av en dårlig pengepolitikk. Fra 1929 til 1933 ble pengemengden i USA redusert med 1/3. Hvis denne nedgangen i pengemengden hadde blitt forhindret av Federal Reserve System, mener Friedman at depresjonen ville ha vært mye svakere og kortere.

I følge Friedman har hvert konjunkturtilbakeslag i USA i løpet av de siste 100 år fulgt etter en nedgang i vekstraten for pengemengden. Endringer i vekstraten for pengemengden begynner først etter noen tid å få virkninger i det økonomiske liv. Det kan ta fra 3 til 18 måneder, eller enda lenger tid, før virkningene gjør seg gjeldende. Dette er grunnen til at så mange overser virkningene av pengemengden.

Et sentralt poeng hos Friedman er at man ikke på forhånd kan forutsi hvor lang tid det vil gå før virkningene av en endring i pengemengden melder seg i det økonomiske system. Han er derfor av den oppfatning at det ikke nytter å forsøke en løpende regulering av den økonomiske utvikling ved hjelp av stadige endringer i pengepolitikken. Resultatet av en slik politikk kan med stor sannsynlighet bli at utslagene på økonomien av endringer i pengepolitikken kommer på feil tidspunkter.

Friedman argumenterer med at de pengepolitiske

myndigheter gang etter gang har undervurdert den tid det tar før virkningene av et pengepolitisk tiltak slår ut i realøkonomien. Et typisk handlingsmønster er følgende: Federal Reserve finner på et tidspunkt at det er behov for en tilstramning. Som en følge av tilstramningstiltakene blir vekstraten for pengemengden redusert. Etter noen måneder er det ikke blitt registrert noen merkbare endringer i økonomien. Federal Reserve anser derfor at de tilstramningstiltakene som er foretatt ikke har vært sterke nok. Det blir derfor foretatt en ytterligere tilstramning i pengepolitikken. Virkningene av den pengepolitiske instramning kommer imidlertid først etter noen tid, og det viser seg da at tilstramningstiltakene har virket sterkere enn Federal Reserve hadde regnet med.

Friedman stiller derfor i stedet opp den praktiske leveregel for sentralbanksjefer at de skal sørge for en jevn og stabil vekst i pengemengden over tiden. En vekstrate for pengemengden (definert inklusive tidsinnskudd i forretningsbankene) på omkring 5 pst. pr. år vil ifølge Friedman være konsistent med et stabilt prisnivå. Dette vil omtrent tilsvare veksten i nasjonalproduktet pluss den vekst i pengemengden som trengs for å tilfredsstille folks ønsker om å sitte med forholdsvis større pengebeholdninger i forhold til inntekten etterhvert som de blir rikere. Senere har han imidlertid anbefalt en lavere vekstrate for pengemengden med utgangspunkt i velferdsteoretisk analyse, jfr. (1).

I følge Friedman er endringer i pengemengden den viktigste årsak til endringer i den nominelle nasjonalinntekt. Han mener at etterspørselen etter penger er en stabil funksjon av noen få variable, med inntekten som den viktigste forklaringsvariabel, og at sentralbanken har muligheter til å kontrollere tilbudet av penger. På grunnlag av «case studies» fra USA's økonomiske historie og regresjonsanalyser konkluderer Friedman med at variasjonene i den nominelle nasjonalinntekt blir bedre forklart av endringer i pengemengden enn av de autonome utgifter til varer og tjenester i en enkel Keynesiansk multiplikator-modell, jfr. (2) og (3). Disse konklusjonene er imidlertid meget omstridt. Friedmans arbeider på dette feltet er blitt kritisert av en rekke økonomer. Kritikken dreier seg bl.a. om tolking av det statistiske materiale, definisjoner av sentrale variable, estimeringsmetoder og mulighetene til å skille mellom årsak og virkning. Videre er det blitt innvendt at Friedman ikke har presentert noe ordentlig teoretisk grunnlag for sine resonnementer og konklusjoner om pengepolitikk. Det er spesielt grunn til å kritisere Friedman for at han ikke i tilstrekkelig grad har forklart på hvilken måte endringer i pengemengden forplanter seg over til prisene på og de produserte kvanta av varer og tjenester (den såkalte transmisjonsmekanismen). Likevel har Friedmans synspunkter på pengenes rolle fått tilslutning fra en rekke økonomer, både i USA og i andre land. I denne forbindelse snakkes det om monetarister.

Milton Friedman har i (4) kommet med en del innvendinger mot den såkalte Phillips-kurven, som sier at jo høyere prisstigningen er, jo lavere er ar-

beidsledigheten. En av grunnene til at folk er arbeidsledige er at de bruker noen tid på å finne seg arbeid til en rimelig avlønning. Det som regnes som en rimelig avlønning vil bl.a. være avhengig av forventningene om fremtidig prisutvikling. Hvis prisstigningen er uventet, betyr det at folk som har tatt arbeid til en bestemt lønnsats har regnet med en høyere reallønn enn det de faktisk vil oppnå. En del av dem som har tatt seg arbeid ville kanskje ha ventet med dette dersom de hadde hatt fullt kjennskap til den fremtidige prisutvikling. I stedet kunne de ha brukt tid til å prøve å finne en bedre betalt arbeidsplass. På denne måten vil en uventet inflasjon medføre en lavere arbeidsledighet enn man ellers ville ha hatt.

Hvis den fremtidige prisutvikling blir korrekt bedømt, vil de som søker arbeid tilpasse seg til den riktige verdi av reallønnen. Den arbeidsledighet som oppstår i en slik situasjon kaller Friedman «den naturlige arbeidsløshets-rate».

Med dette utgangspunktet blir det til enhver verdi av forventet prisstignings-rate en fallende Phillips-kurve som viser den sammenheng som hersker mellom faktiske prisstignings-rate og arbeidsledighetsprosent på kort sikt.

Etterhvert som tiden går kan det imidlertid hende at folk reviderer sine forventninger om den fremtidige prisstigning på grunnlag av sine erfaringer fra fortiden. Hvis den faktiske prisstignings-rate varierer over tiden, er det derfor grunn til å tro at folks forventninger om prisstigningen i fremtiden vil bli revidert. Dette vil medføre skift oppover mot høyre i den kortsiktige Phillips-kurve. Friedman hevder at man i det lange løp vil få en vertikal Phillipskurve (med arbeidsledigheten målt langs den vannrette akse) som svarer til nivået for den naturlige arbeidsledighet.

Hvis myndighetene ser på den kortsiktige Phillips-kurve, kan de forsøke å redusere arbeidsledigheten ved å øke inflasjonstakten. Etterhvert som folk erfarer en sterkere prisstigning enn tidligere, vil imidlertid Phillips-kurven skifte oppover mot høyre. For å opprettholde samme nivå på arbeidsledigheten må derfor takten i prisstigningen økes ytterligere. Slik vil det fortsette med stadig sterkere inflasjonsrater i følge Friedman dersom myndighetene bare ser på den kortsiktige Phillipskurven.

Milton Friedman har en omfattende produksjon som omfatter en rekke forskjellige områder i det økonomiske liv som f.eks. valutaforhold, husleieregulering, skatter, tvungen militærtjeneste og U-hjelp. Han var en av de første økonomer som analyserte økonomisk tilpasning under usikkerhet, jfr. (5). Videre har han vært opptatt av grunnleggende metode-spørsmål. Han er positivist og legger vekt på å utforme teorier som kan forklare mye ved hjelp av få variable. Han går sterkt inn for det privatkapitalistiske system, og han stiller seg som regel kritisk til statsinngrep i næringslivet. Hans synspunkter når det gjelder disse forhold finnes fremfor alt i (6). Milton Friedmans idéer er i større eller mindre grad tatt opp av en rekke amerikanske økonomer. I denne forbindelse snakkes det om en såkalt Chicago-skole.

Friedman har lagt vekt på å anvende økonomisk teori ved drøfting av konkrete økonomiske problemer, jfr. følgende sitat fra (7), s. 91:

«the test of the theory is its value in explaining facts, in predicting the consequences of changes in the economic environment. Abstractness, generality, mathematical elegance — these are all secondary, themselves to be judged by the test of application. The counting of equations and unknowns is a check on the completeness of reasoning, the beginning of analysis, not an end in itself.»

LITTERATURHENVISNINGER:

- (1) Milton Friedman: «The Optimum Quantity of Money» i *The Optimum Quantity of Money*, Chicago, 1969.
- (2) Milton Friedman og Anna Schwartz: *A Monetary History of the United States, 1867—1960*, Princeton, N.J., 1963.
- (3) Milton Friedman og David Meiselman: «The Relative Stability of Monetary Velocity and the Investment multiplier in the United States, 1897—1958», *Research Study Two in Stabilization Policies*, ed. E. Cary Brown et al., Englewood Cliffs, N.J., 1964.
- (4) Milton Friedman: «The Role of Monetary Policy», *American Economic Review*, March 1968.
- (5) Milton Friedman og L.J. Savage: «The Utility Analysis of Choices involving risk», *Journal of Political Economy*, 1948.
- (6) Milton Friedman: *Capitalism and Freedom*, Chicago, 1962.
- (7) Milton Friedman: *Essays in Positive Economics*, Chicago, 1953.

VEILEDNING FOR BIDRAGSYTERE

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonneringer og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter bør tilfredsstille følgende krav:

1 Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. Maksimal lengde er ca. 20 A-4-sider. Med originalmanuskriptet (pluss en kopi) skal det følge et resymé på ca. 100—200 ord, et fotografi av forfatteren (passfoto) og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form («x er den viktigste årsak til y og...», og ikke på formen «I artikkelen hevder forfatteren at x er den viktigste årsak

til y og at...»). De biografiske opplysninger som ønskes, er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

2 Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formeler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b} \quad \sum_{i=1}^n, \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t .

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

3 Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende, inkludert fotnote til tittel. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4 Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende.

løpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke «som figuren nedenfor viser».

5 Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo — Bergen — Tromsø.

6 Innlevering

Artikler og kommentarinnlegg må foreligge i endelig versjon og være antatt av redaksjonen senest den 10. i måneden før utgivelsen. Korte debattinnlegg må foreligge senest den 25. i måneden før utgivelsen. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

NYTT FRA NSF

Foreningens styre er i 1977 sammensatt slik:

Formann: Odd Skuggen

Medlemmer: Svein Brustad, Ida Skard Gressum, Helge Haugnæss, Sven-Henning Kjelsrud

Varamenn: Viggo Jean-Hansen, Tore Eriksen

På generalforsamlingen i november i fjor karakteriserte daværende formann foreningens økonomi som anstrengt. Siden da har de økonomiske utsiktene svinget noe. Totalt sett gir utviklingen grunn til en viss optimisme. Det skyldes ikke minst medlemmenes interesse for foreningens kursvirksomhet. Interessen for kurset om Valuta politiske problemer, som ble avvirket på Venastul i tiden 26.—28. januar, var uventet stor. Vi kunne ikke på langt nær gi plass til alle som ønsket å delta. Dette beklager vi selvsagt, men på grunn av pedagogiske hensyn og fordi plassen på Venastul er begrenset fant vi det ikke forsvarlig å øke deltagerantallet ytterligere. Vi aksepterte flere påmeldinger enn vi opprinnelig hadde tenkt. Kurset i sektorplanlegging på Geilo i tiden 31. januar—2. februar ble også svært godt mottatt. Deltagerne kom fra en rekke forskjellige offentlige — og private sektorer. Vi merker oss med interesse at flere kommunalt og fylkeskommunalt ansatte økonomer meldte seg på kurset. Foreningen har lenge ønsket å komme med et kurstilbud som også passet for dem.

Våre forhåpninger til kursvirksomheten har altså så langt blitt mer enn innfridd. Fullt så opp-

muntrende var det ikke at NAVF's støtte i 1977 til Sosialøkonomen ble vesentlig mindre enn vi hadde håpet på. Under de forutsetninger budsjettet bygger på ville det bli et betydelig underskudd på Sosialøkonomens regnskap i 1977. Norges Bank har imidlertid sagt seg villig til å dekke trykke- og distribusjonsomkostningene for to referatnummer av bladet. Under forutsetning av at budsjettet ellers holder og arrangementet lar seg realisere, skulle Sosialøkonomen dermed, som normalt, komme ut med ti nummer i 1977.

Vi tar sikte på å arrangere ytterligere to kurs i 1977 i tillegg til den tradisjonelle høstkonferansen. Våre erfaringer fra fjoråret med billige etterutdanningskurs ga mersmak, og dersom våre planer lar seg realisere, vil det bli arrangert et kurs av denne type til våren. Disse kursene blir planlagt i nært samarbeid med Sosialøkonomisk Institutt og blir støttet økonomisk av Avdelingen for Opplysningsvirksomhet på Universitetet. Det andre kurset som etter planen skal omhandle kredittpolitikk, vil bli arrangert til høsten, antageligvis kort tid etter nasjonalbudsjettet for 1978 blir fremlagt. Den forholdsvis dårlige oppslutningen om høstkonferansen 1976 har gitt grunn til ettertanke, og vil sannsynligvis føre til en viss omlegging. Det kan bli aktuelt å arrangere konferansen tidlig på høsten og la den gå over noe lengre tid, en og en halv dag har vært foreslått. Mye tyder på at temaet bør være sterkere relatert til økonomenes arbeidssituasjon.

Foreningens møtetilbud i første halvår bør være interessant og variert nok til å sikre god oppslutning. I tillegg til møtet 8. februar som omhandlet utviklingen i Norges konkurranseevne og virkningen for norsk økonomi, tar vi sikte på å arrangere et møte tirsdag 22. mars hvor et bredt sammensatt panel vil diskutere temaet «norsk elektrisitetspolitikk — bør den legges om?», og tirsdag 26. april vil regjeringens nye langtidsprogram bli tatt opp til debatt. Detaljene i de to siste møtene er i skrivende stund ikke helt klare, så opplysningene gis med et lite forbehold. Det vil bli sendt ut separat melding om møtene. Vi anmoder medlemmene om å møte fram og engasjerer seg i debatten. Gjennom aktiv møtevirkksomhet og møtedeltagelse vil vårt faglige miljø bli styrket. Vi minner også om at Statsøkonomisk Forenings møter er åpne for medlemmer av NSF.

La meg til slutt ganske kort nevne at den fagforeningskomité, som det forrige styret oppnevnte med støtte fra generalforsamlingen 1976, ennå ikke hadde startet sitt arbeid ved utgangen av januar. Komitéen skal som kjent vurdere forskjellige aspekter ved fagforeningens stilling i NSF. Vi regner med at komitéens sammensetting vil være klar i februar og at det første møte vil bli holdt kort tid deretter. Ellers er det grunn til å minne om at en ny lønnsstatistikk skal utarbeides for sosialøkonomer i 1977. Vi har allerede startet det foreberedende arbeidet.

Odd Skuggen

DEBATT

Noen merknader til debatten om Norges handelspolitikk

AV

LEIF JOHANSEN

Jeg vet ikke om interessen for debatten om Norges handelspolitikk fremdeles holder seg, men om det er tillatt vil jeg gjerne føye til noen merknader. Det vil først og fremst dreie seg om generelle synspunkter knyttet til Einar Magnussens innlegg i Sosialøkonomen nr. 5, 1976 og Ole David Koht Norbyes innlegg i Sosialøkonomen nr. 7, 1976. Videre har jeg en mer spesiell merknad til Trond Reinertsens innlegg i Sosialøkonomen nr. 6, 1976.

Først de mer generelle merknadene.

1. Jeg mener at både Einar Magnussen og Ole David Koht Norbye overdramatiserer problemstillingene.

Hos Ole David Koht Norbye kommer dette til uttrykk ved betraktninger hvor han stiller opp «isolasjon og lavere materiell levestandard» og små nasjoner som «bygger nær sagt utelukkende på et nasjonalt næringsliv» som sammenligningsgrunnlag eller alternativer til en ordning med fortsatt fri handel, og videre ved at han så detaljert som plassen tillater det, diskuterer hva som ville skje ved nedskjæring eller direkte nekting av import av forskjellige slags varer. Dette er ikke relevant i forhold til de problemstillinger jeg tok opp i mitt opprinnelige foredrag (trykt i Sosialøkonomen nr. 2, 1976). Jeg har ment og mener at Norge under alle omstendigheter bør ha en meget stor utenrikshandel. Det jeg har tatt opp er først og fremst måten å organisere denne under alle omstendigheter store handelen på. Innenfor rammen av dette er det selvfølgelig nyanter når det gjelder størrelsen, og her ligger jeg vel i den lavere del av feltet fordi jeg mener det er en tendens til at den voksende internasjonalisering av de enkelte lands økonomier reduserer styringsmulighetene fra de ansvarlige nasjonale myndigheters side, men det er tale om nyanter innenfor rammer som er slik at Norbyes diskusjon ikke er relevant.

Einar Magnussen dramatiserer ved å stille det krav at den som ikke tar frihandelen som utgangspunkt og grunnlag må «la det gå klart fram at vi har å gjøre med innlegg i en debatt om hvordan vi bør innrette vårt samfunn totalt sett», og han hevder at de tanker jeg har fremført ikke vil «fremme de mål han (L.J.) søker å oppfylle uten at den gjennomføres som ledd i langt mer omfattende endringer i vår økonomi og vårt valg av handelspartnere». Hovedsaken i det jeg fremførte var at en skulle få redusert usikkerheten omkring konjunkturspredning gjennom handelen. Som første mulighet diskuterte jeg at Norge i samråd og samarbeid med sine vanlige handelspartnere kunne få til en «gradvis og kontrollert bevegelse» bort fra det sterkt frihandelspregede system vi har. Jeg presiserte at jeg ikke

tenkte meg et system hvor all eksport og import til enhver tid er direkte regulert: «Jeg kan tenke meg et system med langsiktige avtaler for endel sentrale produkter, med muligheter for revisjoner når enighet om det foreligger. For de fleste varer vil frihandel fortsatt kunne være det normale, men uten en forpliktelse til å opprettholde den.» Graden av frihet i handelen varierer noe fra land til land også blant våre handelspartnere, og ser vi det historiske forløp har den variert ganske mye. Som Magnussen peker på har vi nå mye av et blandet system, ikke et rent frihandelssystem, og praksis svarer ikke til de deklarererte idealer. På denne bakgrunn kan jeg vanskelig forstå at akkurat den grad av frihandel man nå har skulle være så presist optimal, og at en bevegelse i retning av et system preget av større vekt på avtaler og kontroll med nødvendighet skulle medføre så mye av andre omlegginger som det Einar Magnussen hevder.

2. Både Magnussen og Koht Norbye omtaler mine tanker som forslag om «proteksjonisme». Dette kan være riktig eller galt, etter hva man legger i ordet, men jeg har ikke foreslått noen proteksjonistisk politikk i den gammeldagse forstand at Norge ensidig skulle gå til opprettelse av betydelige tollsatser for å beskytte innenlandsk produksjon. Jeg har nevnt som en mulighet å innføre *moderate* tollsatser på en del områder hvor de relative effektivitetsforskjeller mellom landene er svært små og derfor gevinsten ved handelen svært liten, mens samtidig volumet av handelen kan bli ganske stort og dermed bidra til en høy grad av gjensidig avhengighet og usikkerhet som bidrar til konjunkturspredning og vanskeliggjør den nødvendige ekspansive politikk i nedgangstider.

3. Begge diskuterer muligheten av mottiltak fra andre parter. Jeg har ikke foreslått noen tiltak som skulle fremkalle slike reaksjoner. Jeg skisserte to mulige utviklingslinjer. Den første er at Norge bidrar til forandringer i det vestlige handelssystem som helhet i retning bort fra et så sterkt frihandelspreget system som vi nå har. Jeg mente at dette ikke var riktig så illusorisk som det umiddelbart kan fortone seg. Det andre alternativet jeg nevnte er at en ikke får noen slik bredere tendens bort fra frihandelen. Jeg nøydde meg med å påpeke at Norge da ville stå overfor en vanskeligere situasjon om vi for vår del skulle ønske å få mer kontroll over utviklingen. Jeg pekte på at det vel måtte være viktig å ta et standpunkt til hva slags situasjon man ønsker å komme i på lengre sikt, og at den nasjonale handelsfrihet på lang sikt vel ikke er så sterkt redusert at vi ikke skulle kunne gjøre noe for å få mer kon-

troll over utviklingen fra vår side selv om de øvrige land ønsker å opprettholde det nåværende system. Ikke noe sted har jeg foreslått tiltak som skulle fremkalle motreaksjoner fra andre land.

4. Både Magnussen og Koht Norbye mener at inflasjonsproblemene har vært av større betydning enn betalingsbalanseproblemene for de økonomiske tilbakeslag i de vestlige land i de senere år. Jeg behandlet både inflasjonen og betalingsbalanseproblemene i mitt foredrag som faktorer av betydning for å forstå det økonomiske tilbakeslaget, og tok ikke standpunkt til hvilken av dem som er viktigst. (De er forøvrig ikke helt uavhengige faktorer, og det er derfor ikke lett å gi noen helt klar mening til spørsmålet om hvilken som er viktigst.) Selv om en skulle legge størst vekt på inflasjonsproblemene, er det vel ikke dermed sagt at en ikke bør gjøre noe med handelssystemet? Selv synes jeg det fremdeles er mange indikasjoner på at betalingsbalanseproblemene spiller en betydelig rolle. Hvordan vår politikk ville ha vært uten oljen er det ikke godt å si, men siden vi har oljen er jo dette et hypotetisk spørsmål. Land som Danmark, England og Italia må vel i høy grad ta hensyn til utenrikshandelsbalansen i utformingen av sin politikk. England er avhengig av å få internasjonale lån, og selv om detaljene ikke er kjent, er det mye som tyder på at de betingelser de må oppfylle for å få disse lånene i alle fall ikke bidrar til å bedre sysselsettingssituasjonen. Store deler av EF er bekymret over den store markedsandel som Japan har skaffet seg på endel områder. Møter i OECD høsten 1976 har vel også vist at flere industriland fører en meget stram politikk ut fra det hensyn å hindre ytterligere svekkelse av sin utenriksøkonomi, i tillegg til inflasjonshensynet. Uten å ta standpunkt til hva som er viktigst av inflasjonen og betalingsbalanseproblemene, mener jeg avgjort at de siste ikke er uvesentlige.

Både Magnussen og Koht Norbye går inn på problemer som har med organisering og administrasjon av alternative systemer å gjøre, og stiller spørsmålet om hvilken posisjon et lite land kan komme i i et system hvor det forutsettes mer av internasjonale forhandlinger og avtaler om handelen. Dette mener jeg rører ved de viktigste problemer, og det finnes ingen enkle svar her basert på teoretiske overveielser. I praksis mener jeg at en har sett i de senere år at små land kommer ganske godt ut av internasjonale forhandlinger på en rekke områder; det er slett ikke opplagt at det alltid er en ulempe å være liten i slike sammenhenger.

*

Til delvis supplement av det jeg har anført ovenfor, vil jeg gjengi noen avsnitt fra manuskriptet til et foredrag jeg holdt tidligere i 1976 (i Norske Siviløkonomers Forening, tidligere ikke offentliggjort).

«Det vil føre for langt her å gå i detalj inn på hva alternativet til et frihandelssystem skulle være. Det må selvfølgelig utredes og diskuteres både nasjonalt og internasjonalt. Jeg vil her nøye meg med å understreke tre momenter.

For det første vil jeg understreke (som ved tidli-

gere anledninger) at avvikling av frihandelssystemet ikke er det samme som å gå tilbake til en mindre handel mellom landene. De fordeler internasjonal arbeidsdeling og utenrikshandel gir i vår tid er av så store dimensjoner at det er hinsides enhver realitet å tenke på å avstå fra dem. Derimot er det ikke sikkert at den «marginale handel» — den som kan komme istand eller kan bortfalle under alternative handelsarrangementer — er av så stor betydning. Ved denne marginale handelen har en en tilnærmet balanse mellom det å produsere visse varer selv, og det å produsere andre varer for eksport og bruke eksportinntektene til å betale for importvarer for innenlandsk bruk. En henvisning til de enorme fordelene ved vår handel alt i alt er derfor ikke relevant i relasjon til den problemstilling å handle litt mer eller litt mindre. Hovedpoenget under dette punkt er imidlertid at det ikke er noen grunn til at handelen skulle bli mindre under et alternativt system med mer av kontroll og regulering av forskjellig slag enn under et frihandelssystem. Forskjellen går ikke nødvendigvis på omfanget av handelen, men på måten den er organisert på.

For det andre betyr ikke et alternativt system med mer av regulering og kontroll at hvert land treffer isolerte tiltak ut fra en isolert og nærsynt betraktning av bare det egne landets situasjon. Reguleringer vi har sett tidligere har ofte vært innført i tvangssituasjoner hvor land har kommet opp i et uføre som har krevd raske og improviserte tiltak. Slike reguleringstiltak har ofte bestått i en ensidig inngripen overfor en økende import, og har altså vært ensidige beskyttelsestiltak. Det er situasjoner hvor det nærmest virker som om import er noe skadelig og ubehagelig, og eksport er noe fint og ettertraktelsesverdig. Når en regulering av handelen innføres ut fra langsiktige overveielser og ikke som improviserte beskyttelsestiltak i en panikksituasjon, vil det imidlertid fortone seg helt annerledes. Realøkonomisk sett er det selvfølgelig import som er det gode — det er den som gir oss varer til konsum og andre formål, eksport er bare et nødvendig onde — en avståelse av goder — for å kunne gjøre opp for det vi ønsker å importere. Et langsiktig opplegg av en regulert og kontrollert handel vil derfor ikke bære et slikt preg av ensidige beskyttelsestiltak mot «den stygge importen», men bære preg av at det egentlige formål er å skaffe seg import av varer det er behov for. Det fordelaktige ved internasjonal handel og arbeidsdeling vil få sin rettmessige plass. Regulering og kontroll vil inngå som et ledd i samarbeid mellom landene, ikke som noe et land griper til, til mer eller mindre ubehagelig overraskelse for andre.

For det tredje vil jeg — fra en praktisk synsvinkel — påpeke at det å oppgi frihandelssystemet som hovedsystem, ikke er å bevege seg inn i fullstendig nytt og ukjent terreng. Reguleringer og kontrollordninger av mange forskjellige slag har vært prøvet til forskjellige tider av mange land, og på en del områder eksisterer det kontroll og regulering også i dag. Vi har sett at mange land i nødsituasjoner raskt greier å improvisere reguleringsordninger. På en rekke områder hvor det i prinsippet er frihandel,

inngås det også en hel del av langsiktige avtaler mellom bedrifter hvor offentlige og halvoffentlige organer har en finger med i spillet. Det å satse mer bevisst på slike ordninger og legge forholdene til rette for en bedre koordinering av slike avtaler vil være et vesentlig ledd i oppbyggingen av et alternativt handelssystem. Det behøver ikke å komme som en brå og dramatisk omlegging, men som en gradvis utvikling hvor viktige sektorer trekkes inn etter hvert. For en hel del ting som tilsammen utgjør et stort antall forskjellige varer, men som ikke monner så mye som andel i den samlede verdi av handelen, vil det selvfølgelig under alle omstendigheter kunne være en fri handel.

Mange reagerer nesten instinktivt mot ordninger som gir «mindre frihet», og noen ser kanskje for seg et ubehagelig byråkrati og andre ulemper. Dette er selvfølgelig også noe av bakgrunnen for at frihandelssystemet står så sterkt. At slike problemer eksisterer kan ikke benektes, men jeg tror det her lett gjør seg gjeldende visse synsbedrag.

Det skyldes bl.a. at mye av erfaringene med reguleringer skriver seg fra perioder med knappheter og vanskeligheter av forskjellige slag, med reguleringer som nødsforanstaltninger. Reguleringene og de utøvende offentlige organer blir symptomene og de nesten personifiserte syndebukker for vanskeligheter som egentlig skyldes andre forhold. Hvis markeder under frie forhold funksjonerer på en slik måte at det går dårlig med sysselsetting, produksjon og inntekter, da er det «markedene», «konjunkturerne», «tidene» osv. som er årsaken — det er egentlig ingen å angripe. Når disponeringen skjer ved, eller innenfor rammer gitt av identifiserbare personer, institusjoner og kontorer med offentlig ansvar, da har en noe å rette skytset mot ved uheldige disponeringer selv om de har små konsekvenser jamført med et uheldig funksjonerende fritt marked.

.....

Alternative ordninger vil vel kanskje føles som noe mer tungvinte og uelegante foranstaltninger med tendenser til byråkrati, men i vektskålen på den andre siden må vi legge hensynet til de mange alminnelige mennesker som mister arbeid og inntekter under økonomiske nedganger, og de mange flere som lever i utrygghet. For å avslutte med å påpeke nok et fenomen som skaper et slags synsbedrag: Jeg tror de relativt få som gjør seg opp mening om, og ytrer seg om handelspolitikk, er i en slik stilling at de lett ser og føler ulempene ved ordninger som innebærer en mer avtalebestemt, kontrollert og regulert handel, mens de mange som først og fremst er ofre for den frie markedsmekanismens uheldige utslag, stort sett føler at handelspolitikk er noe som ligger utenfor det felt de kan ha noen meninger om. Vi må derfor bevisst skjerpe oss så vi ikke bare ser saken fra statsadministrasjonens og næringslivsledelsens synspunkt og derved kommer til å legge overdreven vekt på ulempene og bryderiet ved alternative ordninger. Vi må se saken ut fra en bredere vurdering.»

*

Som annonsert har jeg til slutt en mer spesiell merknad til Trond Reinertsens betraktning av stabi-

litetsproblemer og multiplikatoreffekter i en økonomi med større eller mindre utenrikshandel i forhold til nasjonalproduktet. Ved multiplikatorbetraktninger mener Reinertsen å vise at «økonomien er med andre ord *mer* sårbar jo *mindre* åpen den er». Tore Thonstad har i et innlegg i Sosialøkonomen nr. 7, 1976 gått nærmere inn på dette, og vist hvordan konklusjonene endres når en tar i betraktning at en ved konjunkturrendringer som regel må regne med større absolutte utslag i eksporten i en meget åpen enn i en mindre åpen økonomi. I tillegg til det Thonstad har anført, kan et hovedpoeng i det jeg tidligere har sagt om disse forholdene knyttes til Reinertsens resonnement og multiplikatorer på følgende måte. Sett at vi har en økonomi med en marginal sparerate på s og en marginal importkvote på m . Om vi får et fall ΔA i eksporten, vil den vanlige multiplikatoreffekt gi et fall i nasjonalproduktet R på $\Delta A = \Delta R/(s+m)$. Dette gir en forverring av vare- og tjenestebalansen på $s\Delta A/(s+m)$. Sett så at innenlandsk etterspørsel dempes ned for å gjenopprette balansen. Da vil vi, istedenfor den nettopp anførte multiplikatorformel, få følgende resultat for nedgangen i nasjonalproduktet: $\Delta R = \Delta A/m$. Alt dette er i samsvar med Reinertsens tabell over multiplikatorvirkninger.

Det jeg har anført om ulempene ved frihandelssystemet under konjunktursvingninger kan nå ikke representeres ved alternative tallverdier for de koeffisienter som inngår i disse multiplikatorformlene, da det snarere er tale om kvalitativt forskjellige tilfeller. Det fremgår av de anførte formlene at en ved et fall i eksporten får et fall i nasjonalproduktet som forsterkes ved tiltakene for å gjenopprette balansen i utenrikshandelen, slik at totaleffekten blir $\Delta A/m$. Vi avfinder oss altså (siden $m < 1$) med et betydelig sterkere fall i produksjonen enn det som svarer til svikten i etterspørselen. Hvis vi kunne løse opp den automatiske sammenheng mellom nasjonalprodukt og import, ville vi kunne stimulere økonomien slik at vi ikke måtte finne oss med et så stort tap (med tilhørende arbeidsløshet). Fra det synspunkt Thonstad anførte var størrelsen av handelen en hovedsak; ved det moment jeg har anført er måten handelen er organisert på snarere enn dens størrelse hovedsaken.

I tillegg til dette er det min hypotese at en ved et system med mer omfattende langsiktige avtaler om handelen kan redusere styrken i uforutsette utslag i eksporten, altså få mindre impulser ΔA til å sette igang multiplikatoreffektene.

Reinertsens formler er riktige, men hans bruk av dem treffer altså noe på siden av de saksforhold jeg først og fremst har tatt opp.

Norge har kunnet føre sin politikk i de siste par år forholdsvis ubekymret av problemet om forsterkingen av multiplikatoreffekten mot $\Delta A/m$. Norge er imidlertid her i en heldig særstilling; for andre land har det vært alvorligere, selv om de selvfølgelig stort sett ikke driver politikken slik at de sikter på full balanse i utenrikshandelen, svarende til å akseptere fullt ut reperkusjonen. A/m for nasjonalproduktet ved et fall i eksporten.

Uteblir omstillingene mellom næringene?

AV

PER SCHREINER

1

Et hovedpoeng i Petroleumsmeldingen og Ressursmeldingen var at bruk av oljeinntektene til å øke innenlandsk disponering, utover det som tidligere var lagt til grunn, ville påskynde omstillingene mellom næringene. Mange av forutsetningene som beregningene bygget på er sterkt forandret siden 1973/74. Men i Finansdepartementet mener vi likevel at det ikke har vært nødvendig med tallmessige korreksjoner som forandrer denne hovedkonklusjon. På grunn av den pressete kostnadssituasjon for norsk næringsliv mener vi dessuten at denne problemstillingen er minst like aktuell nå som den gang.

2

Andreassen har i to innlegg i Sosialøkonomen påvist at sysselsettingen i industrien *ikke* er gått særlig ned i senere år. Han peker på at Finansdepartementet i Nasjonalbudsjettet 1976 regnet med sterk sysselsettingsnedgang og at Finansministeren høsten 1975 sa at en stor del av omstillingene mellom næringene allerede hadde funnet sted.

Dette er riktig nok. Det er helt klart at vi i Finansdepartementet har vært for pessimistiske i vurderingen av virkningen på sysselsettingen av konjunkturtilbakeslaget. I mangel av skikkelig sysselsettingsstatistikk har vi tatt utgangspunkt i tall for produksjonsutviklingen og gjort anslag for produktivitsveksten. Det som tydelig har skjedd er at produktivitsveksten er blitt svak fordi industrien har holdt på sine folk i langt større grad enn vi hadde regnet med. Vi kan velge å tro at årsaken til dette først og fremst er de tiltak som er satt i verk for å støtte industribedrifter under nedgangskonjunkturen med lagerstøtte, likviditetsslån, bedriftsintern opplæring m.v.

3

Det at vi ikke har vært flinke til å vurdere produktivitsutviklingen i industrien under et ekstremt konjunkturtilbakeslag gir likevel lite grunnlag for å vurdere om de modeller vi bruker er egnet til å belyse endringer i næringsstrukturen. Jeg synes Andreassens uttalelser om tiltroen til bruken av økonomiske modeller i planleggingsprosessen er noe bombastiske. Han vet like godt som jeg at modellene først og fremst tar vare på de rent definisjonsmessige sammenhenger. Den teoretiske innsikt man måtte ha kan tas vare på ved endringer av modellens koeffisienter.

Det avgjørende spørsmål er hvilke teorier vi kan støtte oss til når vi lager anslag for de størrelser som skal gå inn i modellen. Vårt hovedproblem i dette tilfelle er at vi har lite grunnlag for å anslå i hvilken grad bedriftene velger å holde på sine sys-

selsatte eller om de reduserer sysselsettingen i takt med en produksjonsnedgang.

4

I mitt tilsvare i Sosialøkonomen nr. 9/10 for 1976 hevdet jeg at den økte utenlandske opplåning som har funnet sted på grunn av konjunkturtilbakeslaget har vært brukt til å kompensere for inntektsbortfallet. Den har ikke ført til særlig øking av innenlandsk disponering utover tidligere anslag. Andreassen hevder nå at dette ikke er riktig.

Bakgrunnen for mitt utsagn var helt enkelt at anslaget for veksten i innenlandsk bruk av varer og tjenester i åra 1974—1977 er anslått til 4,6 pst. pr. år både i St.meld. nr. 50 (tabell 10.5a) og i Nasjonalbudsjettet 1977 (tabell 1.3). Ser vi bort fra investeringene i oljevirkksomhet og sjøfart er vekstene henholdsvis 4,6 og 4,5 pst. I Langtidsprogrammet 1974—1977 var anslaget for 1973—1977 4,4 pst. pr. år (uten oljeutvinning). Naturligvis kan det diskuteres hvilket tall som best kan være indikator for omfanget av innenlandsk disponering. Jeg tror imidlertid ikke at andre tall vil gi vesentlig andre konklusjoner.

5

Jeg *har ikke* hevdet at høy innenlandsk etterspørsel kombinert med redusert etterspørsel fra utlandet skulle redusere presset mot omstillinger fra konkurranseutsatte til skjermede næringer. Det jeg pekte på var at vår konkurranseevne er forverret av andre grunner enn rask vekst i skjermede næringer. Derfor vil en større del av den innenlandske etterspørsel rette seg mot importerte varer, og en gitt etterspørselsutvikling vil gi mindre vekst i skjermede næringer enn tidligere regnet med. Det var vel denne virkningen professor Victor Normann kritiserte oss for at vi ikke hadde tatt tilstrekkelig hensyn til i St.meld. nr. 25. Når så i tillegg konjunkturpolitikken i stor grad har vært rettet direkte mot å bevare arbeidsplassene og ikke så mye mot å skape alternativ sysselsetting, bidrar dette i stor grad til å underbygge min påstand om at det ikke ville være å vente at 1975/1976 skulle vise særlig store omstillinger av den type som er skissert i Petroleumsmeldingen og Ressursmeldingen.

6

Ut fra hans tilsvare må jeg tolke Andreassen slik at han stiller seg tvilende til selve hovedkonklusjonen i våre beregninger om at økt bruk av oljeinntektene innenlandsk kan føre til økte omstillinger fra utsatte til skjermede næringer. Er i så fall hans tvil til våre beregninger så stor at han mener at det ikke er grunnlag for å opprettholde advarselen mot å bruke for stor del av oljeinntektene innenlands?

Demokratisering av forretningsbankene

Lederartikkelen i Sosialøkonomen nr. 1/1977 behandler innstillingen fra Bankdemokratiseringsutvalget. I artikkelen karakteriseres innstillingen som meget vellykket og det sies bl.a. også at den saklige uenighet er blitt avklaret gjennom innstillingen.

Artikkelen kommer så inn på henholdsvis flertallets og mindretallets forslag til sammensetning av de styrende organer. Her heter det så:

«Vi kan forstå at en oppnevning fra folkevalgte organer av mer enn halvparten av representantskapet vil innskrenke aksjonærenes formelle styringsrettigheter, men vi kan ikke se noen tilsvarende praktisk forskjell mellom de to alternativ.»

Det er ganske uforståelig at man kan hevde at det ikke er noen *praktisk forskjell* mellom de to alternativ.

I virkeligheten er det et skille av helt fundamental betydning mellom de to forslag. Flertallets forslag vil endre selve bankaksjeselskapets form, fordi aksjonærene blir fratatt styringsretten.

Dette medfører at aksjonærene vil kunne kreve sine aksjer innløst av det offentlige. Dette er det enighet om i utvalget. Flertallet mener at aksjenes omsetningsverdi skal danne grunnlaget for erstatningens størrelse. Men det hersker tvil blant juristene om dette spørsmål. Mindretallet i utvalget understreker den tvil som er kommet til uttrykk i professor Andenæs' uttalelse, og finner derfor ikke å kunne slutte seg til forslaget om at erstatningen skal fastsettes på grunnlag av omsetningsverdien. I lys av den tvil som omgir dette spørsmål har Bankforeningen anmodet høyesterettsadvokat dr. juris Per Brunsvig om en betenkning. Han konkluderer med at dersom aksjenes styringsrett blir ekspropriert, blir aksjenes fremtidige økonomiske stilling så usikker og vanskelig å beregne at aksjonærer må ha

AV
ULF F. BERG
DEN NORSKE
BANKFORENING

krav på å få en erstatning som ligger nær opp til aksjens fulle verdi.

Man må vente at noen av de 120 000 bankaksjonærer vil ønske å se domstolens avgjørelse på hva som er riktig erstatning. Oppgjøret vil derfor ta tid, og skape uro omkring bankvesenet.

Dernest knytter det seg sterk uklarhet til hvordan markedet vil reagere på innløsningsbestemmelsene. Utviklingen på aksjemarkedet kan bli slik at et stort flertall av aksjonærene velger å selge sine aksjer. Da vil man komme i den situasjon flertallet selv ikke ønsker, nemlig at Staten blir storaksjonær i forretningsbankene.

Forutsetningen er at Staten skal selge aksjene, men denne forutsetning kan meget vel svikte. I så tilfelle får vi statseide banker. I alle tilfelle vil det koste Staten store beløp å innløse og derpå selge aksjene fordi disse etter reformen av mange grunner vil ha mindre verdi for aksjonærene.

Et annet problem som heller ikke er løst i flertallets forslag, er hva som vil skje når reformen eventuelt er gjennomført. Det er enighet i utvalget om at forretningsbankene trenger en egenkapital og at denne meget hyppig må styrkes ved aksjetegning. Men det er ikke klart hvordan dette skal skje om aksjonærene blir fratatt styringsretten. Vil de ta ansvaret med å skaffe risikokapitalen når styringsretten blir ekspropriert av Staten?

Det er derfor i høyeste grad både praktisk og prinsipiell forskjell mellom de to alternativer. Ønsket om en demokratisering vil — etter Bankforeningens oppfatning — være oppfylt ved mindretallets forslag — et forslag som kan gjennomføres uten betydelige omkostninger og overgangsproblemer og som dessuten ikke vil skape usikkerhet om forretningsbankenes fremtid.

Framsendes som
dagsaviser!